

מעדני כת

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

פרשת קדושים אהרן הפסח תשפ"ב שנה שלישית גליון 136

בעניין מצוות מצה כל שבעה לדעת הגר"א שהיא מצוה קיומית

שענין איסור חמץ בפסח הוא איסור חמור ביותר מצד שענין זה יסוד גדול בדתנו, כי יציאת מצרים הוא אות ומופת מוכרח בחדוש העולם שהוא העמוד הגדול שאולמי התורה נסמכים בו כמו שכתבתי כמה פעמים, ועל כן כל מצוה שהיא לזכר יציאת מצרים חמורה עליו וחביבה הרבה, על כן מצד החומרה הגדול שבה תזוהרנו התורה להתחיל בה שש שעות קודם הגיע זמן הנועד לאותו הנס שהוא התחלת יום חמשה עשר, וכל זה למען נתן אל לבנו חומר המצוה וגודל ענינה בראותנו כי התורה תעשה לנו גדר סביב לה, עכ"ל, ומבואר דאיסור חמץ שבערב הפסח אינו אסור אלא משום סייג של איסור חמץ בפסח ולהכי לא חשיב מועד לפוטרו מן התפילין.

יבואר שכמה ראשונים נראה דס"ל דאיכא מצוה באכילת מצה כל ימי הפסח

והנה בעיקר דברי הגר"א מציינו סימוכים בראשונים, דיעו"ב בחזקוני עה"ת בפרשת בא אהא דכתיב שם שבעת ימים מצות תאכלו, וכתב בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחודש בערב, ופרש"י שם עד יום האחד ועשרים למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים, לפי שנאמר ימים, לילות מנין, ת"ל עד יום האחד ועשרים.

וכ' החזקוני היאך מציינו למימור לילות מנין הרי לעיל כתיב מיום הראשון עד יום השביעי ואפי' לילות משמע. אלא ע"ז דוחק י"ל יש לך דברים שמקבלים שכר בעשייתם ועונש כשאין עושים אותם כגון מצה בלילה הראשון ויש לך דברים שאין מקבלים שכר בעשייתם ועונש כשאין עושים אותם כגון מצה מליל ראשון ואילך. וזמ"מ מצות, שבעת ימים מצות תאכלו כתיב כלומר אם אכל מצה כל שבעת הימים קיים הפסוק זה של שבעת ימים מצות תאכלו. לילות מנין כלומר אם אכל כל שבעת הלילות מצה מנין שקיים את הפסוק ת"ל עד יום האחד ועשרים מכל מקום.

ובשו"ת חת"ס יו"ד ס' קצ"א ד"ה מ"ש התוס' מפרש בדברי החזקוני דאכילת מצה בשאר הימים הוי מצוה קיומית, ונראה שדעתו כדעת הגר"א ז"ל.

וכן מבואר בדברי הבעל המאור בסוף פסחים דס"ל דאיכא מצוה בכל שבעת ימי הפסח של אכילת מצה, שהקשה אמאי אין מברכין על אכילת מצה כל שבעה כמו שמברכים על ישיבה בסוכה כל שבעה עיי"ש מה שתירץ, אבל מבואר דס"ל דאיכא מצוה באכילת מצה כל שבעה, דאל"כ מאי קשיא ליה כלל שיברך על אכילת מצה.

יבואר אם במצה כל שבעה המצוה גם בפחות מכזית

ויש להסתפק בהך מצוה דאכילת מצה כל שבעה האם שוה דיניה לדיני אכילת מצה של לילה הראשון או לאו, וכמה נפק"מ יש בזה, א' האם מקיים מצוה גם בפחות מכזית. ב' האם צריך שתהא המצה לשמה. ג' האם גם במצה עשירה מקיים מצוה, דאפשר דרך בלילה הראשון בעינן לחם עוני. ד' האם כשאוכל את המצה עם דבר הרשות מקיים מצוה, דכמו דאמר' דבליילה הראשון אם אוכל דבר הרשות עם המצה אינו מקיים מצוה דאכילת רשות מבטל מצוה ה"נ בשאר הימים כן, או דבשאר הימים אף עם אכילת רשות מקיים מצוה.

לכאורה שטעמו בזה משום לשיטתו שהיה רוצה לקיים מצוות אכילת מצה כל שבעה ובוה לכתחלה בעינן שמורה משעת קצירה לשם מצה של מצוה, ולכאורה בזה אינו צריך שיהא שמור לשם מצה מצוה של ליל פסח אלא סמי ששמור לשם מצה מצוה של כל ימי הפסח משא"כ המצות של ליל פסח בעינן שיהא שמור לשם מצה מצוה של ליל פסח, ובשו"ע הרב סימן תנ"ג סק"ד הביא פלוגתא בזה אם עשאו לשם מצות של כל ימי הפסח אם יצא יד"ה, אמנם בשפ"א פסחים ל"ח ב' פשיטא ליה דלא חשיב לשמה, ע"ש, וכן מבואר במורה"ם שיק מצוה י' ע"ש וכן מצאתי להפ"מ בספרו ראש יוסף פסחים שם.

וראיתי שהביאו מנחם הגד"ש אלישיב זצ"ל שנקט דבר פשוט שצריך לאכול מצה לשמה לקיים מצות מצה בכל שבעה דומיא דלילה הראשון וכן נוהג למעשה והביאו שכן נהג הגר"א קוטלר זצ"ל וכן מרן הגאון ר' איסר זלמן מליצר זצ"ל שכשאכלו מצות אכלו דוקא כמו בלילה הראשון, אולם מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל הורה כי רק בלילה הראשון צריך לאכול מצות שמורות לשמה וכיוצא ב' ושלא כן בשאר ימי הפסח נוקט זאת כדבר פשוט, ואמר כי מ"ח הגר"ש אלישיב זצ"ל צריך להביא ראיה לדבריו, והגאון הגדול ר' משה שטרנבוך שליט"א ציין לדבריו התרגום ויונתן פרשת ראה דברים ט"ו ג' על הפסוק שבעת ימים תאכל מצות כתב וז"ל שובעה יומין תיכלון לשמה פטיר לחמא ענייא עכ"ל.

הנה ידוע דעת הגר"א דבכל שבעת ימי הפסח מקיים מצוות מצה ואע"פ דאינו חייב, דרך לילה הראשון הוא מחוייב במצה, מ"מ גם בשאר הימים איכא מצוה והוי כמצוה קיומית, וז"ל במעשה רב הלכות פסח שבעת ימים תאכל מצות כל שבעה מצוה ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה אעפ"כ מצוה מדאורייתא הוא וכן פירשו י"ט א"צ אות פסח במצה סוכות בסוכה ועוד כמה ראיות והיה מחובב מאוד מצות אכילת מצה כל שבעה וביז"ט אחרון היה אוכל סעודה שלישית אף על פי שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר י"ט מפני חביבת מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו, עכ"ל.

והנה הביא ראיה לזה מהא דאין מניחים תפילין בחול המועד משום דהמועד איקרי אות, והיינו משום דאיכא מצוה כל שבעה באכילת מצה ולהכי איקרי אות, והנה בגמ' בעירובין דף צ"ו ע"א דתניא ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה, ימים ולא לילות מימים ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים, וכו' רבי עקיבא אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות וימים טובים תלמוד לומר והיה לך לאות על ידך מי שצריכין אות, יצאו אלו שהן גופן אות.

וכ' התוס' שם בד"ה ימים, נראה דאדרשה דלאות על ידך דבסמוך קא סמך, ולכא' אין להניח תפילין בחוה"מ שא"צ אות דאסור במלאכה בדבר שאינו אבד, ועוד דחייב בסוכה בחג, ובפסח אסור באכילת חמץ ע"כ, וכ"כ התוס' במנחות דף ל"ו ע"ב לא משום דאסורי בעשיית מלאכה דאפי' חולו של מועד דשרי בעשיית מלאכה איכא אות, בפסח דאסור באכילת חמץ, ובסוכות דחייב בסוכה.

אבל בדעת הגר"א זצ"ל דלא איקרי אות מחמת איסור מלאכה או מחמת איסור אכילת חמץ, דרך מחמת דינים חיוביים שחייב לעשות איקרי אות, ולכן פירש דע"כ איכא מצוה באכילת מצה כל שבעה ורק לכן איקרי אות, וכ"כ בהג' פעולת שכיר על המעשה רב שם, ובאמת בתוס' במועד קטן דף י"ט מפורש כדברי הגר"א דכ' בשם הג"ג דאסור להניח תפילין בחולו של מועד וכו' והואיל ואוכל מצה ויושב בסוכה א"צ אות וכו', הרי להדיא כדברי הגר"א דאיכא מצוה כל שבעה באכילת מצה ולא רק דאיכא איסור אכילת חמץ.

יבואר אמאי בערב פסח אחר חצות שאסור באכילת חמץ לא חשוב אות כדי לפוטרו מן התפילין

והנה על מש"כ התוס' בעירובין ובמנחות דהא דאיקרי אות הוא מחמת האיסור חמץ שיש בכל ימי הפסח יש להעיר הערה גדולה דא"כ בערב פסח משש שעות ולמעלה דאיכא איסור אכילת חמץ דאורייתא יהיה פטור מהנחת תפילין, ולא שמענו כזאת והערנו בזה במענין כהן חלק א' וצ"ע.

ואפשר ליישב על פי מש"כ החינוך בטעמא דאיסור אכילת חמץ בערב הפסח שעשו סייג לאיסור חמץ של ימי הפסח לאוסרו מחצות של ערב הפסח ולהכי איסור חמץ של ערב הפסח אינו חשוב אות וז"ל ספר החינוך מצוה תפ"ה משרשי המצוה, לפי

^א ואפשר דלא מוהי הא דאסור באכילת חמץ אלא במקום דהוי מועד אבל במקום דלא אקרי מועד לא מהני הא דאסור באכילת חמץ כדי שיהא חשוב אות לפוטרו מן התפילין, אמנם בערב פסח כתבו כמה מן האחרונים דחשיב מועד וכן איתא בקרא להדיא בפ' אמור אלה מועדי ד' מקראי קדש בחדש הראשון בארבעה עשר יום לחודש פסח לד' וכ"כ בפני יהושע בריש מקום שנהגו ונפק"מ לגבי הפסקת אבילות בער"פ מחצות שהמועד מפסיק האבילות וכ"כ הרמ"א יו"ד סימן שצ"ט ס"ג ובביאור הגר"א שם כתב דאקרי מועד שמנאו הכתוב בתוך המועדות, ויש לעיין לפ"ז אמאי מי שישב שבעה בערב פסח אחר חצות עולה לו למקצת אבילות והרגל מפסיקו ואמאי לא הוי כקובר מתו ברגל דאינו עולה לו ומשלים אבילותו לאחר הרגל ונראה שאינו כרגל ממש וצ"ע.

^ב ושמעתי מהגאון ר' אברהם ישעיהו גרינמן שליט"א בן הגאון ר' שמריהו יוסף זצ"ל שאמר בשם מרן החזו"א זצ"ל שאחד מהדברים שלא האמינו למה שכתוב במעשה רב על הגר"א, הוא בזה שכתב שדעת הגר"א שיש מצוה בכל כזית מצה בכל ימי הפסח ומרן החזו"א לא הסכים שהגר"א היה ס"ל כן, אמנם המ"ב הביא בהלכות סוכה סימן תרל"ט את דעת הגר"א שכל כזית שאוכל בפסח הרי זה מקיים מצוה.

^ג והנה במעשה רב כתב שהגר"א היה אוכל מצה שמורה משעת קצירה כל ימי הפסח ונראה

והנה ברמב"ם פ"א מהל' חמץ ה"ז כ' דאיסור אכילת חמץ הוא אפילו בכל שהוא דכתיב לא יאכל חמץ, ובאור שמח הלכות חמץ ומצה פ"א ה"ז הביא ממהר"ם בן חביב (סימן י"ז) שביאר דכוונת הרמב"ם דמדכתב לא יאכל בלא הזכרת הפועל, רק הזכרת הפעולה, אסור אף כי נאכל בכ"ש, דמ"ו המאכל הא נאכל מעצמו, ויעווי' שם באור שמח שהביא מקור לזה מהא דאיתא בתורת כהנים (צו פב, יא) גבי מנחה דכתיב בה מצות תאכל במקום קדוש, ודרשו דאף בכ"ש אסור שתהא חמץ, וא"כ ה"נ דכתיב בלשון לא יאכל אף כ"ש משמע. ד

והנה הרי גם באכילת מצה כתוב הך לישנא, דכתיב בפרשת קדש לי כל בכור מצות יאכל את שבעת הימים, וכן כתיב בפרשת פינחס שבעת ימים מצות יאכל וא"כ ה"נ אפילו בכ"ש מקיים מצוה שכל מקום שנאמר בו יאכל כוונת התורה הוא שגם בפחות מכזית הוא מצוותו והעירני לזה ש"ב הגאון ר' יהושע יודלביץ שליט"א.

יבואר דגדר מצוות אכילת מצה כל שבעה הוא במה שאינו אוכל חמץ

אכן באמת קשה לומר כן שמצוות אכילת מצה כל שבעה הוא אפי' בכל שהוא, וחמור יותר מאכילת מצה בליל פסח, ולמה יהא מצוות אכילה זו חמור מכל מצוות אכילה ששעורם בכזית ואפשר לומר דהביאור בזה, דהנה יש לעיין בשורש המצוה של אכילת מצה כל שבעה ד"ל דאין מצוותה כאכילת המצה בליל פסח, אלא מצוותה ההימנעות מאכילת חמץ, והיא עיקר המצוה בזה שאוכל מצה שנמנע בזה מאכילת חמץ, וכשאוכל דבר שהיה יכול לבוא לידי חמץ ואוכלו קודם שנחמץ בזה הוא מקיים מצוה שאינו אוכל חמץ, דכשאוכל דבר שלא יכול לבוא לידי חמץ לעולם אין מקיים בזה מצוה שאינו אוכל חמץ כיון דלא היה אפשרות באכילה זו לאכול חמץ, אבל כשאוכל דבר שיכול לבוא לידי חמץ ומחמת ציווי התורה אוכלו קודם שנתחמץ הרי הוא מקיים מצוה בזה שאינו אוכל חמץ.

ואע"פ שכשאוכל פירות שהפרישו מהם תרומ"מ אינו מקיים מצוה וכשאוכל בשר שנשחט כדינו אינו מקיים מצוה אבל בזה נתנה התורה מצווה קיומית שכל אימת שאוכל מצה הרי הוא מקיים מצווה בזה שאינו אוכלה כשהיא חמץ, וכ"כ בשדי חמד וכ"כ בחוט שני פסח.

ומעתה ניחא היטב דמאחר דמבואר ברמב"ם דאיסור אכילת חמץ הוא אפילו בכל שהוא, א"כ גם כשאוכל מצה כל שהוא הרי הוא מקיים מצוה שהרי בזה שאוכל מצה כל שהוא הרי הוא אינו אוכל חמץ כל שהוא.

ולפ"ז י"ל דה"נ במצוות מצה כל שבעה לא בעינן שתהא מצה לשמה וכן לא בעינן לחם עוני, דהא אין המצוה באכילת המצה גופא אלא רק במה שאינו אוכל חמץ, א"כ לזה סגי שאוכל דבר שהיה יכול לבוא לידי חימוץ ואוכלו קודם שנתחמץ ובוה בלבד מקיים המצוה, וכן יכול אף לאוכלו עם דבר הרשות דלא איכפ"ל שהמצה מתבטלת ברוב האוכל של דבר הרשות, כיון דאין המצוה באכילת המצה גופא אלא במה שלא אכלה אחר שנתחמץ.

יבואר קצת ראייה מהא דאמרו בגמ' מכאן ואילך תלושו לי בדובשא שמצה עשירה כשירה למצה כל שבעה

ולכא'ו יש קצת ראייה בגמ' בפסחים דף ל"ז ע"א דמקיים מצות מצה בכל שבעה גם במצה עשירה, דאמרי' שם דאמר להו רבי יהושע לבניה יומא קמא לא תלושו לי בחלבא, מכאן ואילך לוושו לי בחלבא. ולדעת הגר"א דאיכא מצוות אכילת מצה בכל שבעה ודאי רבי יהושע לא היה מפסיד בידים מצוה זו ואיך אמר לבנו מכאן ואילך לוושו לי בחלבא, וע"כ דגם במצה עשירה מקיים מצוות אכילת מצה לדעת הגר"א, ולהכי לא חשש רבי יהושע שילוושו לו המצה בחלבא.

והעירוי שכבר עמד בראיה זו החתם סופר בחידושו בפסחים שם, וכ' דמהא משמע דלא כהחוקני הנ"ל דס"ל דיש קיום מצוה בכל שבעת הימים.⁷
אמנם לכא'ו הדבר תמוה דהא מקרא מלא דיבר הכתוב שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני הרי מפורש בקרא דבכל שבעת הימים צריך לאכול לחם עוני, ואיך אפשר לומר דאיכא מצוה לאכול מצה כל שבעה אבל אין צריך דוקא לחם עוני, וצ"ע.

יבואר ראייה מדברי המ"ב דס"ל דגר מצוותה הוא דאכילת מצה בליל חמשה עשר ממשתכרשות כל שבעה

אכן בעיקר משנ"ת דהמצוה לאכול מצה כל שבעה הוא ההימנעות מלאכול חמץ לכא'ו בדברי המ"ב מבואר לא כן אלא דאיכא מצוה באכילת מצה גופא, דמ"ב בהל' סוכה סימן תרל"ט ס"ק כ"ד נסתפק אם לדעת הגר"א גם לענין סוכה אמרי' דאיכא מצוה

⁷ ובכס"מ שם הק' קשיא לי למה לי קרא בחמץ בפסח דאסור בכל שהוא הא בכל איסורין שבתורה קי"ל חצי שיעור אסור מה"ת, ובצל"ח בפסחים דף מ"ד ע"א כ' לישב דהרי טעמיה דר' יוחנן דחצי שיעור אסור מן התורה מפרש ביומא בפרק בתרא דהוא משום דחוי לאצטרופיהו, ולפי זה באיסור התלוי בזמן כנון חמץ בפסח ואכל פחות מכשיעור ביום שביעי באופן שאין שוב שהות ביום לאכול עוד כדי להשלימו, לא נוכל למילף מכל חלב, ולכן יליף הרמב"ם מלא יאכל, והאר"י בזה גם בשו"ת נודע ביהודה מהד"ת או"ח סי' נ"ג, גם בשו"ת רעק"א קמא סימן קנ"ד כתב כסברא זו.

כל שבעה באכילת פת בסוכה, ולכא'ו צ"ב ספיקו הרי בודאי דאיכא מצוה בכל זמן שיושב בסוכה דבסוכות תשבו שבעת ימים כתיב וכל ישיבה בסוכה הרי הוא מקיים מצוה ומאי מספקא ליה להמ"ב.

וע"כ דמספקא ליה להמ"ב אם הך מצוה דאיכא בלילה הראשון של סוכות לאכול פת בסוכה דילפ' גז"ש ט"ו ט"ו מפסח דחייב לאכול בלילה הראשון מצה כן הוא בסוכה, האם גם בכל שבעה איכא מצוה קיומית לאכול כל שבעה פת בסוכה, ובכל אכילת פת בסוכה יקיים מצוה של אכילה פת בסוכה כמו בלילה הראשון, דומיא דס"ל להגר"א דמקיים מצוה באכילת מצה כל שבעה והיינו דהמצוה קיומית שיש במצה כל שבעה הוא כהמשך למצוות מצה של בערב תאכלו מצות וא"כ ה"ה בסוכה דילף ממצה שאיכא מצוות אכילת פת בלילה הראשון בסוכה כן יש מצוה קיומית לאכול פת כל שבעה בסוכה.

ולפ"ז מתבאר דהמצוה היא באכילת מצה כאכילת מצה בלילה הראשון, דאם המצוה היא רק בהימנעות מלאכול חמץ מאי שייטא לסוכה דיהיה מצוה כל שבעה באכילה בסוכה, הרי הגו"ש הוא למצוות אכילת פת בלילה הראשון ומהיכי תיתי נלמד שיהא מצוות אכילת פת בסוכה כל שבעה, שבמצה הוא מצוה של המנעות של אכילת חמץ, וע"כ דס"ל להמ"ב בדעת הגר"א דאכילה מצה לילה הראשון חובה ובשאר הימים מקיים אותה מצוה דלילה הראשון במצוה קיומית וא"כ הכי נמי בסוכה יכול לקיים מה שהיה חובה בלילה הראשון הוא מצוה קיומית כל שבעה.

יבואר דגם אם המצוה של אכילת מצה כל שבעה הוא המשך למצוות הלילה שיכול לקיימה כל שבעה אפשר דמצוותה בפחות מכזית

אולם נראה דאפילו אם נימא דהמצוה היא באכילת מצה כלילה הראשון ג"כ י"ל דמקיים המצוה בפחות מכזית, דהנה ברא"ש בפסחים בפ' ע"פ דף ק"ד כתב תניא אכלו דמאי יצא אכלו בלא מתכוין יצא אכלו לחצאין יצא ובלבד שלא ישהא בו בין אכילה לחברתה יותר מכדי אכילת פרס משום דמברך על אכילת מרור צריך שיאכל כזית דאין אכילה בפחות מכזית אבל בירקות הראשונות שמברך עליהן בפה"א בעלמא ואין מזכירין עליהם אכילה אין צריך מהם כזית, עכ"ל.

ומבואר בדבריו דהא דצריך לאכול כזית מרור אינו אלא משום דמברך על אכילת מרור ואין אכילה פחותה מכזית, אבל בירקות הראשונים שמברך עליהם בפה"א בעלמא ואינו מברך עליהם בלשון אכילה א"צ מהם כזית, וכן הבין בשאגת אריה סי' ק' בדעת הרא"ש דיוצא ידי חובת אכילת מרור גם בפחות מכזית ואינו צריך כזית אלא משום הברכה, וכ' דלפ"ז באכילת מרור דמברך דלא תיקנו על זה ברכה אין צריך כזית.

וכדבריו בדעת הרא"ש כתב גם כן בהגדת מעשה נסים להנתיבות, וכתב להדיא שמי שאינו יכול לאכול אלא פחות מכזית יאכל פחות מכזית ויוצא יד"ח מרור ונסתפק שמא יברך על מצוות מרור ולא על אכילת מרור, אבל מסיק שלא יברך משום ספק ברכה לבטלה יעו"ש.

יבואר קושיית השאג"א דמרור בעי כזית מהא דהוקש למצה

ובשאגת אריה שם הקשה על הרא"ש ב' קושיות, חדא דהא דמבואר ברא"ש דמעיך הדין גם במרור דאורייתא לא צריך כזית באכילת מרור, הוא משום דס"ל דבאכילת מרור לא כתיבא בקרא לשון אכילה, דלשון אכילה דכתיב בקרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו קאי על הפסח, אבל המרור אינו נאכל אלא עם הפסח אבל אינו צריך כזית, והקשה דהא איתקש מרור למצה כמבואר בגמ' בפסחים דף ל"ט ע"ב דכמו שאין יוצא יד"ח מצה במעשר שני משום דאינו נאכל בכל מושבות ה"נ אינו יוצא יד"ח מרור במעשר שני משום דיתקש מרור למצה, וא"כ כיון דבמצה בעי כזית דהא כתיב בערב תאכלו מצות ה"נ גם במרור נבעי כזית כיון דאיתקש מרור למצה.
ועוד הקשה מכמה דוכתי דאתקש מצה לפסח והכי נמי אתקש מרור לפסח ומאחר דפסח בעי כזית הכי נמי בעי במרור כזית יעו"ש.

יבואר קושיית השאג"א דבמשנה וברייתא מבואר דמרור בעי כזית לכל הפחות מדרבנן

ועוד הקשה השאגת אריה דמבואר בש"ס דמדרבנן בעי במרור כזית, חדא דבגמ' בפסחים דף קי"ד ע"ב אמרי' אכלו לחצאין יצא ובלבד שלא ישהא בין אכילה לחברתה יותר מכדי אכילה פרס, ומבואר דאם שהה יותר מכדי אכילת פרס לא יצא וצריך לחזור ולאכול, ולדעת הרא"ש דמה דצריך לאכול כזית הוא רק משום הברכה, הא לא יוכל לחזור ולברך על אכילה שניה דהא כבר יצא יד"ח אכילה באכילה הראשונה,

⁸ והעירני בני קירי הגאון ר' יעקב שליט"א באמת יש לדקדק בדברי הגמ' אמאי קאמר לבנו שביומא קמא לא תלושו לי בחלבא, הא רק את הכזית מצה שבה יוצא יד"ח צריך לאכול לחם עוני, אבל את שאר המצות שאוכל אמאי לא יאכל מצה עשירה, ולכא'ו מדוקדק בזה כמ"ש מרן הגר"י בפ"ו מהל' חו"מ ה"ה דהדין לחם עוני אין זה רק תנאי בהחפצא של המצה דכל שאינו לחם עוני לאו שמה מצה לצאת בה יד"ח מצה.

אלא ודאי דבפחות מכזית לא יצא כלל ידי חובת אכילת מרור. והקשה עוד מהא דשנינו בפסחים דף ל"ט ע"א אלו ירקות שאדם יוצא י"ח בפסח כו' ומצטרפים זע"ז, ופרש"י אם אין לו מא' מהן כזית אם יש לו מזה חצי זית ומזה חצי זית מצטרפין זע"ז כדי לצאת י"ח ע"כ, הרי דפי' לצאת י"ח משמע הא בפחות מכזית לא יצא י"ח, ולאו משום ברכה הוא.

ובחי' הגר"ח על הש"ס בפסחים דף ק"כ ע"א כתב ליישב דעת הרא"ש דאע"ג דמרור הוקש למצה לא בעי כזית מה"ת, דהנה במצוות אכילת מצה יש ב' פסוקים בתורה, חדא קרא ואכלו את הבשר בלילה הזה **צלי** **אש** **ומצות על מרורים** יאכלוהו, ועוד קרא דבערב תאכלו מצות, וס"ל להרא"ש דלא איתקש מרור למצה אלא לרין מצה שנאמר במצות אכילת פסח בקרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו או בקרא דצלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו, אבל למצות מצה דילפינן מבערב תאכלו מצות שהיא מצה בפ"ע לא איתקש, וע"כ דהך קרא דבערב תאכלו מצות הוא מצוה בפני עצמה דהרי חזין דמצה בזה"ז דאורייתא ומרור מדרבנן, והיינו טעמא דמצות מצה חייבים בה גם כשאין פסח, וכיון דלא איתקש מרור אלא למצה שהוא בא משום אכילת פסח לא בעי כזית, דבהך מצות מצה שבא בשביל הפסח גם המצה עצמה לא בעי כזית, ורק למצות מצה שהיא מצוה בפ"ע מקרא דבערב תאכלו מצות בזה צריך כזית, ולהכי ס"ל להרא"ש דגם אי נימא דהוקש מרור למצה אבל המצה שהמרור הוקש אליה לא בעי כזית דאינה באה אלא משום הפסח ויאכלוהו על הפסח קא'.

יבואר דאיסור חמץ ואכילת מצה כל שבעה הוא ממצוות הקרבן פסח

ומעתה יש לדון בהך מצוה של אכילת מצה דס"ל להגר"א שהיא נמשכת כל שבעה האם היא המשך של המצוה של בערב תאכלו מצות, או דהיא המשך של המצוה של על מצות ומרורים יאכלוהו שמה שנצטוונו במצוה חיובית בלילה הראשון הרי היא מצוה קיומית כל שבעה.

והנה אע"פ דהך מצוה של על מצות ומרורים יאכלוהו ליתא אלא בזמן דאיכא פסח, וא"כ מהיכי תיתי דהך מצוה דכל שבעה היא המשך של הך מצוה דעל מצות ומרורים יאכלוהו, הא ליכא פסח בזמן הזה, מ"מ נראה דשפיר י"ל דהיא המשך של המצוה של על מצות ומרורים יאכלוהו, וכדיבואר א"ה.

דהנה בפרשת ראה פט"ז ג' כתיב **"לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני"** ולא תאכל עליו חמץ פירושו שלא יאכל חמץ על הקרבן פסח דהיינו בזמן הקרבת הפסח, אבל שבעת ימים תאכל עליו מצות לכא' אינו מובן הא דכתיב עליו, הא כל השבעת ימים אינו אוכל המצות על הקרבן פסח, דהקרבן פסח מביא רק ביום הראשון, ומה שייך לאכול את המצות בכל שבעת הימים על הקרבן פסח, ולכא' מדוקדק בזה דהמצוה של אכילת מצה כל שבעת הימים היא המשך להך מצוה של אכילת מצה שבאה עם הפסח, וכל האכילת מצה שבכל שבעת הימים חשיב כבאה עם הפסח, ולהכי כתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות, דאכילת המצות בכל ימי הפסח הם על הקרבן פסח.

בעניין מי שלא בירך על המרור או על המצה אם יכול לברך על הכורך

נשאלתי מי שאכל מרור בלא ברכה אם חוזר ומברך כשאוכל הכורך שהרי חייב לאכול המרור עם המצה.

ונראה דעל המרור אינו מברך משום שאינו אוכלו עם המצה בכורך אלא משום ספק דאפשר דהלכתא כהלל, אבל על המצה אפשר שיכול לברך שהרי בכל כזית שאוכל בליל פסח הרי הוא מקיים מצוות בערב תאכלו מצות וכמשנ"ת בדעת הרמב"ם, וא"כ אפשר שיכול לברך עליו, אך אפשר שאין מברכין על מצוה קיומית זו וצ"ע.

ויעוי' להלן באריכות אם גם במרור איכא מצוה בכל כזית וכזית שאוכל, ואם נימא הכי א"כ ה"נ היה מקום לומר שיכול לברך על המרור גם אחר שאכל כזית כיון דבכל כזית איכא מצוה, אכן נתבאר שם מדברי הקה"י דבמרור ליכא מצוה בכל כזית, וא"כ אין מקום לברך על המרור לאחר שאכל כבר כזית ויצא יד"ח.

אכן היה אפשר לומר שאע"פ שכבר יצא יד"ח מצה של בערב תאכלו מצות אבל בשביל זכר למקדש אכתי צריך לאכול מצה עם המרור לזכר מצוות על מצות ומרורים יאכלוהו שגם לרבנן אפשר שתקנו מצוה זו זכר למקדש כמו שכתבנו בעניין מצה לדעת הגר"א, אבל אי אפשר לומר כן, שהרי לרבנן הרי יוצא במצה הראשונה שאכל גם מצוה זו שהרי אינו צריך לאכול כאחת, וא"כ כבר קיים המצוה דאורייתא של בערב תאכלו מצות והמצוה דרבנן של המצה הנאכלת עם הפסח כאחת.

בעניין החזקת הכוס בהלל של ליל פסח

מנהג העולם שאין מחזיקין את הכוס בשעת אמירת ההלל בליל פסח, ויל"ע האם שפיר עביד למיעבד הכי, דמאי שנא מברכת המזון שמחזיקין את הכוס מתחילת ברכת המזון.

¹ והעירי הגאון ר' רפאל פרעבוין שליט"א שמרן הגר"ש אלישיב זצ"ל אמר שמאחר דכתיב ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג ולא אמר הכתוב באיזה חדרש אלא בקרא דקרבן פסח כתיב

ולפ"ז יש לפרש הא דבתפילת המוסף ביום טוב ראשון של פסח כשמזכירין פסוקי הקרבנות אמר' ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש הזה חג וגו' אשר לכא' אינו מובן כ"כ אמאי מזכירין פסוק זה, הא הקרבת הפסח שייכא ליום ארבעה עשר, והשתא עומד כבר ביום ט"ו, ומאי שייך פסוק זה לפסוקי מוסף של יום ט"ו, אבל לפי משנ"ת שפיר שייכא הקרבת הפסח בכל ימי הפסח, דהא כל האכילת מצה והאיסור חמץ בכל שבעת הימים הם משום הקרבן פסח'.

ואם כנים הדברים, שפיר י"ל דאפילו בפחות מכזית מקיים מצוות אכילת מצה בכל ימי הפסח, דהא ה"נ עיקר מצוות דעל מצות ומרורים יאכלוהו מקיים אף בפחות מכזית כמשנ"ת לדעת הרא"ש, וא"כ ה"נ בכל ימי הפסח שהוא המשך מצוה זו מקיימה אף בפחות מכזית.

אמנם כבר נתבאר בגליון הקודם שהקשו כמה מגדולי ראשי הישיבות על מש"כ הגר"ח שהמצוה של בערב תאכלו מצות לא הוקש לפסח והרי אמרו בגמ' פסחים דף ק"כ שהאוכל מצה אחר חצות לראב"ע לא יצא יד"ח שהוקש לפסח ומוכרח שהמצוה של בערב תאכלו מצות הוקש לפסח ובפשטו נראה שהתורה הצריכה לאכול את המצות שמחוייב לאכול משום בערב תאכלו מצות יחד עם הפסח וא"כ שפיר בעי כזית באכילת מצה עם הפסח וא"כ גם המצות הנאכלות כל שבעה בעי כזית וצ"ע.

ובאמת כל זה חדוש מופלא הוא לומר שהמצוה לאכול מצה כל שבעה הוא בפחות מכזית ואפשר שמה שהכתוב אומר מצות יאכל אינו אלא איסור עשה של אכילת חמץ אבל המצוה שנתקנו לה הגר"א שמצוה לאכול מצה כל שבעה אינו אלא מקרא דשבעת ימים מצות תאכלו וא"כ בעי כזית וכל זה צ"ע.

יבואר דמצות יאכל אדגן קאי שהדגן יאכל כשהוא מצות ולא כשהוא חמץ

ואחר כל זאת שמעתי מהרה"ג ר' אברהם נוברגר שליט"א ששמע מדודו הגאון הגדול ר' יעקב שיף שליט"א שהעיר על מה שכתוב בשם הגר"א שיש מצווה קיומית לאכול מצה אע"פ שאינו חייב בה, דלכאורה הלשון מצווה הוא מלשון ציווי, ואם אינו ציווי אינו מצווה, ועוד העיר על לישנא דקרא "מצות יאכל את שבעת הימים" דפתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד דמצות הוא לשון רבים ויאכל הוא לשון יחיד, ועוד העיר דמצות הוא לשון נקבה ויאכל הוא לשון זכר.

וביאר בזה הגאון הנ"ל דכוונת המקרא דהדגן יאכל כשהוא מצות, והדגן הוא לשון זכר ולשון יחיד, וע"ז אמר שאת הדגן יאכל כשהוא עשוי מצות, והיינו שצריך לאכול מצות ולא חמץ, וכשאוכל חמץ הרי הוא מבטל עשה של אכילת מצות יאכל, ולפ"ז מביאר דהדרשא של חיוב אכילת מצה כל שבעה הוא המצווה שהוא מצווה באיסור אכילת חמץ, שכל שאוכל דגן צריך לאכול אותו כשהוא מצוה, ולכן הוא חיוב גמור ומצווה גמורה לאכול בתורת מצוה ולא חמץ, וזהו המצווה של מצה כל שבעה.

ולפ"ז אפשר שמה שאמר הכתוב בלשון יאכל בא לומר שהדגן צריך לאכול מצות, ולא שבא לומר שהמצוה גם בפחות מכזית [עיי' בסמוך משנ"ת מדברי הרמב"ם בזה], אלא לומר שהדגן יאכל כשהוא מצוות ולא חמץ וצ"ע.

והנה ראיתי בבית יוסף או"ח סי' ל"ד דבר תימא, וז"ל ומצאתי בתשובה אשכנזית (תשו' מהרי"ל סי' קלז) כלשון הזה שני זוגי תפילין לא חזינו רבנן קשישי ז"ל דעבדי הכי, וגופא אויל בתר רישא, וסמכין על מה שכתב סמ"ג בההוא דקבר יחזקאל, גם ר"ת עשה שאלת הלום על ככה, וכמדומה הואיל ולא נהוג מיחוי כיוהרא ואין ליטול את השם אלא מי שמחזיק ומפורסם בחסידות מה שלא היו כן כל אותם שראיתם נוהגין כן, והנהגה כן טוב להניחם בבת אחת, ואם על כל פנים לא יוכל להניחם בבת אחת נראה לברך על של רש"י הואיל ונוהגים כוותיה, ושל ר"ת אינם אלא כדי לצאת ידי כולם, וכהאי גוונא עבדינן בליל פסח דמברכין אמצה לחדו כרבנן, והדר עבדינן כריכה בלא ברכה כהלל, וכן מאן דקרי מגילה ב"ד ובט"ו מברך ב"ד כרובא דעלמא, ונראה דשל רש"י היו עליו בשעת ק"ש ותפלה כיון דנהוג עלמא כרש"י לא יפרוש מן הצבור לעשות אנדות, ואחר תפלה יניח של ר"ת, ואם ידאג שלא יהא כמעיד עדות שקר בעצמו יקרא בהם שמע והיה אם שמוע עכ"ל.

ודבריו צ"ע, שהרי מה שמברך על המצה שאוכל בתחלה הוא משום שגם להלל הרי הוא יוצא בו יד"ח מצה דאורייתא של בערב תאכלו מצות, אלא שצריך לאכול כזית נוסף עם המרור זכר למצה הנאכלת עם הפסח, אבל על המצה שאוכל בראשונה בודאי יכול לברך עליו שאין ספק שחייב בו ומקיים בו מצוה לכלול עלמא, וא"כ מאי מייית רביה שגם במקום דאיכא פלוגתא מברך על מה שקיי"ל כן מעיקר הדין, שהרי שאני במצה בזה מברך על המצה לכלול עלמא וצ"ע.

ובאמת מדברי הב"י מוכח דצריך להחזיק את הכוס בכל זמן אמירת ההלל, דבבית יוסף באו"ח בסוף סימן תכ"ב כ' ג' טעמים בהא דאין אומרים הלל בליל פסח בעמידה, וז"ל כתוב בשבילי הלקט (סי' קע"ג) הורה הרב רבינו מאיר דמצות הלל קריאתו מעומד, והטעם כתב ה"ר בנימין על שם הכתוב הללו עבדי י"י שעומדים, ומה שקורין

ובחדש הראשון בארבעה עשר יום פסח ל' וממילא מה כתיב ובחמשה עשר יום היינו בחדש הראשון לכן היו צריכים להזכיר את הפסוק של קרבן פסח משום סיפא דקרא.

שבהלל בליל פסח צריך לומר עליו כל ההלל וזוג את הלל הגדול ונשמות, ולכא' נראה מדברי התוס' דס"ל דלא בעי להחזיק הכוס בהלל אלא סגי במה שכוסו לפניו.

ואפשר דאינו ראה כל כך, דהנה בגמ' שם אמרו עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, ובפשוטות איירי בכל כוס של ברכה, וכן מבואר ברמב"ם בפכ"ט משבת ה"ז שהביא כל הנך דברים לגבי כוס של קידוש, וכ"כ המגיד משנה שם דהרמב"ם מפרש דהא דאמרו עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה הוא כוס שאומרים עליו קידוש היום או ברכת המזון, ולא עוד אלא שעיקר הדבר לדעת הרמב"ם הוא בכוס של קידוש.

אבל ברש"י שם כ' **בברכת המזון**, ומשמע דפירש דכוס של ברכה שאמרו שם הוא רק בברכת המזון, וכן משמע במגיד משנה שם שהבין בדעת רש"י, ובתוס' שם בע"ב בד"ה והלכתא כתבו כן בהדיא, וז"ל והלכתא בכולהו יושב ומברך לפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך, שהרי עשרה דברים נאמרו בו מה שאין כן בשאר ברכות, והוא נטריקון ואכלת ושבעת שבע עת וברכת לברכת המזון מפי רבי משה אלברט, עכ"ל, [ויעוי' בפרישה סי' רע"א ס"ק י"ד שעמד בזה שדמדברי התוס' מבואר דלא כהרמב"ם], וא"כ אפשר דהתוס' בע"א אזלא לשיטתיהו בע"ב דהסוגיא איירי רק בכוס של ברכת המזון, ולהכי לא הביאו הא דבהלל צריך השמאל לסייע לימין, כיון שבהלל לא נאמר הא דנטלו בימינו, וצ"ע.

בעניין מנהג העולם באכילת מרור החסה ותמכא ביחד

ובעניין אם יש קיום מצוה בכל כזית מן המרור

וגם מי שקשה לו לאכול חרי"ן כזית לכל הפחות יאכל פחות מכזית, שהרי לדעת כמה אחרונים בדעת הרא"ש ס"ל דיוצא יד"ח מרור גם בפחות מכזית, שלא נאמר אכילה אצל מרור, אלא שמשום הברכה שמברכים על אכילת מרור אוכלין כזית, וכן פירש דבריו בשא"ג סימן ק', ובהגדה מעשה נסים לבעל הנתיבות, ושם כתב שמי שקשה לו אכילת מרור יאכל פחות מכזית ויוצא לדעת הרא"ש, א"כ כשאין יכול לאכול כזית מהתמכא יכול לאכול גם פחות מכזית ויוצא יד"ח מרור, וזה דבר השווה לכל נפש להחמיר ולאכול פחות מכזית תמכא לצאת ידי חובת מרור להחזון איש אליבא דהרא"ש.

יבואר המנהג שאוכלין חרי"ן ביחד עם החסה במרור או בכור

והנה שמעתי וראיתי הרבה אנשי מעשה שנוהגין לאכול חסה כמנהג ישראל מקדמת דנא, אבל אוכלים עמו קצת תמכא פחות מכזית ומערבין אותם יחד ואוכלים. **ויש** שנוהגין שבמרור אוכלין תמכא לבד, אבל בכורך אין אוכלין בו תמכא לבד אלא אוכלין חסה עם קצת תמכא.

ולכאורה צריך ביאור רב במנהג זה, שהרי אם חוששים שבחסה אינו יוצא יד"ח הרי לא יצא יד"ח גם בתמכא שנותן לתוכו, שהרי אם אין יוצאין בחסה הרי החסה הוא אכילת רשות וא"כ מבטל הוא את התמכא שבתוכו, כמו שאמרו בגמ' שלא יאכל אדם המצה והמרור ביחד שאכילת רשות מבטלת אכילת חובה.

וע"כ דס"ל דיוצאין נמי בחסה אע"פ שהיא מתוקה כמשמעותה הב"י וכמ"כ החי"אדם שכיין שהחסה סופה להיות מר יוצאין בה אפי' כשהיא מתוקה, וא"כ מה תועלת יש בעירוב התמכא עם החזרת לאכלה ביחד.

וביותר יש להעיר במנהג זה, דכיון שרוצים לצאת יד"ח בחזרת שהוא לכתחילה אפשר שמאחר ומעורב בו תמכא הרי באכילת כזית ראשון מן המרור הרי אכל החזרת יחד עם התמכא, ונמצא שלא אכל כזית שלם של חסה באכילה ראשונה, דהיינו בבליעה הראשונה שאכל מן המרור, שהרי היה יחד עם התמכא, ונמצא שלא עשה את המצוה לכתחילה בכזית שלם מן החזרת.

יבואר אם במרור בכל כזית מקיים מצוות מרור

אמנם היה מקום לומר שכשם שחידשו האחרונים שבכל כזית מצוה שאוכל בליל פסח הרי הוא מקיים מצוות אכילת מצה, וכמ"כ הב"ח סימן תע"ב וכ"כ מהר"ל בסוגיא דפסחים השמש שאכל כזית כשהוא מיסב יצא עיי"ש, א"כ אפשר דה"ה במרור בכל כזית מקיים מצוה, ולהכי אע"פ שבכזית ראשון לא אכל החזרת מכל מקום בכזית שני אכל כזית מן החזרת ושפיר יצא יד"ח לכתחילה.

ולפ"ז היה נראה שגם הנוהגים לאכול כזית מן החזרת וכזית מן התמכא ואוכלין החזרת תחלה לכאורה יכולים לאכול התמכא תחלה ואחר כך החזרת, משום דבכל כזית הרי הוא מקיים מצוה, ושפיר מקיים חזרת גם בכזית שני.

ולכאורה יש להביא ראיה שבכל כזית מרור הרי הוא מקיים מצוה מרור, מהא דבתוס' דף קט"ו ע"א מבואר דלהלל יוצאין במרור לחוד גם שלא בכריכה, ומכל מקום אחר שאכל המרור לחוד אוכל שוב את המרור בכריכה, ולכאורה מאחר שכבר יצא יד"ח מרור גם להלל מה יתן ומה יוסיף שיאכל המרור בכריכה לצאת יד"ח להלל, וכבר עמדו בזה הראשונים דיעוי' ברבנו דוד ובחדושי הר"ן שהקשו דמאחר ויוצא להלל בכל אחד לבדו לא היו מתקנין זכר למקדש לאכלם יחד לקיים את הלכתחלה שהרי במקדש גם היו יוצאים בכל אחד לבדו, אבל אי נמצא שבכל כזית שאוכל מרור הרי הוא

אותו בליל פסחים בישיבה מתוך שחולקין אותו אין מטריחין עליו לעמוד, ועוד שהרי עומד על שולחנו וכוסו בידו ושמוא תטרף דעתו מתוך סעודתו ויפול הכוס מידו, והר"מ כתב לפי שדרך ליל פסח [דרך] הסיבה וחירות אין מטריחין אותו לעמוד עכ"ל.

ומדבריו בטעם הב' מבואר בהדיא שצריך להחזיק את הכוס במשך כל זמן אמירת ההלל, דכ' דמהאי טעמא אין אומרים בליל הסדר את ההלל בעמידה מפני שמחזיק את הכוס באמירת ההלל ויש לחוש שהכוס תיפול מידו ותישפר, וכן שמעתי שהיה נהוג בבית מרן הגר"י זצ"ל.

ולכא'ו יש להביא ראיה מדברי התוס' בברכות דף נ"א דאין צריך להחזיק את הכוס בשעת אמירת ההלל, שנסתפקו שם בגמ' שמאל מהו שתסייע לימין, והיינו שהמחזיק כוס של ברכה צריך להחזיקו בימין, ונסתפקו אם שמאל שרי שתסייע לימין, ובתוס' שם כתבו וז"ל בכוסות גדולות מיירי, או בראש חדש טבת שחל להיות בשבת שהוא בחנוכה, או בנישואין, וצריך להאריך בברכת המזון, עכ"ל, וכוונת התוס' כמ"כ החתם סופר שם שבכל ברכה"מ לא גרע מה שמסייע בשמאל, שהרי קי"ל מסייע אין בו ממש, כמו שאמרו בשבת דף צ"ג, וא"כ מאי מספק"ל להגמ', ולכן פירשו התוס' דאיירי בכוסות גדולות או בברכה"מ ארוך שצריך סיוע, כיון שבימין בלבד לא יוכל להחזיק את הכוס, ולכן נסתפקו בגמ' אם מותר ששמאל תסייע לימין.

ולכאורה אמאי לא כתבו התוס' עוד אופן שאין יכול להחזיק בימין בלבד כמו הלל בליל פסח שהוא ארוך יותר מברכת המזון בר"ח טבת שחל להיות בשבת, כיון

תנן במתני' פסחים דף ל"ט עמוד א' ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת בתמכא ובחרבניא ובעולשין ובמרור, ואיתא בגמ' דמצוה לכתחילה בחזרת, או משום דשמו חסה וחס רחמנא עילוינו, או משום דתחלתו מתוק וסופו מר, ודמי לגלות מצרים שהיה תחלתו מתוק וסופו מר יע"ש, וכ"כ בשו"ע סימן תע"ג ס"ה וז"ל ועיקר המצוה בחזרת. ואם אין לו חזרת, יחזור אחר ראשון ראשון, כפי הסדר שהם שנויים, עכ"ל.

ומנהג ישראל היה באירופה שאכלו תמכא ולא אכלו חסה שהיא החזרת הכתובה בגמ' משום שחששו לתולעים המצויים בהם, או שלא היתה מצויה להם כמבואר במ"ב סימן תע"ג ס"ק ל"ו, אבל בארץ ישראל היה המנהג שאכלו חזרת דהיינו חסה המצויה בינינו, וכן היה מנהג הספרדים בכל הדורות.

אבל החזון איש או"ח סי' קכ"ד על סדר הדף פסחים דף ל"ט כתב להוכיח שאין יוצאין בחסה אלא אחר שגדל הרבה והגיע למרירות, אבל כשהוא עדיין מתוק אין יוצאין בו, כיון דבעינן טעם מרור וליכא, שהרי אמרו בפסחים דף קט"ו ב' לא נשהי אינש מרור בחרוסת כו' ובעינן טעם מרור וליכא, ושם אמרו בלע מרור לא יצא ופרש"י משום דלא טעים טעם מרור, ומוכרח שבעינן טעם מרור, וע"כ שאין יוצאין בה אלא אחר שגדלה הרבה ונעשית מרה, והחסה המרה אינה מצויה בינינו, ולכן ס"ל להחזון איש שאינו יוצא בה יד"ח, ואינו יוצא אלא בתמכא המצוי בינינו, והוא הנקרא חרי"ן, ובה"ח מרור, וכן היה המנהג באירופה שהיו יוצאין יד"ח בתמכא.

יבואר דב"י משמע שיוצאין בחסה גם כשהיא מתוקה

אמנם בב"י סימן תע"ג משמע שיוצא בחזרת גם כשהיא מתוקה, שכתב שם וז"ל ומה שכתב הטור ועיקר המצוה הזאת בחזרת, שם בגמרא (לט). אמר רבי אושעיא מצוה בחזרת, ולא ידעתי למה השמיטו הרמב"ם, אולי שהוא מפרש מצוה נמי בחזרת אף על פי שהיא מתוקה ואין בה מרירות עכ"ל.

ומבואר שפירש שהחזרת באמת מתוקה ואע"פ כן יוצאין בה יד"ח, וכ"כ בחי"אדם כלל ק"ל וז"ל ומי שחושש לאכול החרי"ן שמא ייק לו יוכל לסמוך על החכם צבי שמעיד שהירק שקורין הייפל שלאטן (חסה) הוא חזרת שנוכר במשנה, וכן שמעתי מהמשולחים הבאים מארץ הקדושה ואמרו ששם אוכלין שלאטן למרור, רק שאמרו ששם הם גדולים והשרש גדול, ואין תימה כי במדינתנו עדין הם תחלת הצמיחה ולכן העלים קטנים, וכ"כ בחק יעקב ששמע מלועז אחד, ואף על גב דאינו מר כלל לא איכפת לן עכ"ל, והביא שבירושלמי הקשה והרי מתוקה היא, ואמרו תחלתה מתוק וסופה מר, ומבואר דס"ל שיוצאין בחסה אע"פ שהיא מתוקה מאחר וסופה להיות מר.

והנה המדקדקין נוהגין לאכול מיד אחר ברכת המרור חסה כדי לצאת לכתחילה בחזרת כמו שאמרו בגמ' מצוה בחזרת, ואחר כך אוכלין כזית של תמכא [שהוא חרי"ן] כדי לצאת יד"ח מרור לדעת החזון"א שסבר שאין יוצאין בחסה כשהיא מתוקה, ובהו יוצא ידי חובתו, ועושים דוקא בסדר הזה כיון שאם יאכל התמכא ראשון הרי יצא יד"ח ותו אינו יכול לצאת בחזרת לכתחילה, וכמו שידוע בשם הגר"ח שאי אפשר לעשות ההדדור במצוה אחר שכבר יצא יד"ח, אבל בזה מי שקשה לו לאכול את התמכא יכול לאכול כזית בשיעור הקטן, כמו כזית של זמנינו שהוא שליש ביצה של זמנינו, שבמצוה הוא כאחד עשר גרם ובמרור תלוי בנפח שלו, ועכ"פ אינו שיעור גדול כ"כ, ובמרור דרבנן יכול לסמוך על שיעור הקטן, ואע"פ שמברך עליו ובמ"ב כתב שלא יברך על המרור אם אינו אוכל כשיעור של חצי ביצה שהוא ביצה של זמנינו, מכל מקום אם אוכל גם חזרת שיוצא בו לכמה אחרונים אפשר שיכול לברך גם בזה.

מקיים מצוות מרור א"כ אע"פ שיצא בדעיבד מכל מקום כיון שבכל כזית מקיים מצוה שפיר מקיים שיטתו של הלל שלכתחלה אוכל המרור עם המצה בכריכה באכילת כזית שני של המרור.

יבואר איך מברך על אכילת מרור ואינו מצווה אלא במשהו להרא"ש

והעירני ידי הרה חיים פילד שליט"א דיש להוכיח כן דמקיים מצוה בכל כזית מרור מהא דשיטת הרא"ש אליבא דהשאג"א והנתיבות דהא דאוכלין כזית מרור הוא רק משום דמברכין עליו על אכילת מרור, אבל משום המצוה מני בפחות מכזית ולהכי בכורך כתב דיכול לאכול פחות מכזית מרור שהרי אין מברכין על הכורך, ולכאורה קשה איך מברך על אכילת מרור אם אינו מקיים מצוה אלא במשהו, שהרי הברכה היא **אשר קדשנו במצוותיו על אכילת מרור** והרי מה שמברך על אכילת מרור אינו אלא פטומי מילי שהרי אינו מקיים מצוותו אלא במשהו, ומה שאוכל כזית אינו מצווה כלל, אבל אי נימא שמקיים מצוה בכל משהו ניחא שיש בו קיום מצוה של אכילת מרור, ושפיר יכול לברך על אכילת מרור.

אכן אכתי קשה שהרי אינו מחוייב במצוות אכילת מרור בכזית, וא"כ איך הוא אומר בברכתו דעתו על אכילת מרור, והוא אינו מצווה אלא באכילת משהו וצ"ע.

אמנם בעיקר דעת הרא"ש אי ס"ל דסני בפחות מכזית קשה טובא, דבאמת השאג"א שפירש כן בדעת הרא"ש חלק על הרא"ש בזה והוכיח בראיות מכריעות שמצוות אכילת מרור בכזית, והרבה אחרונים ביארו בדעת הרא"ש שכוונתו דמהא דמברכים על אכילת מרור חזין שתקנת חכמים הוא שמצוות מרור מדרבנן הוא לאכול כזית, יעויין בשו"ת חתם סופר, והשאג"א שביאר כונת הרא"ש שמצוות בפחות מכזית חלק עליו, וא"כ ליכא למ"ד דס"ל שמצוות מרור פחות מכזית.

ולא נשאר אלא דעת הנתיבות שכתב למעשה לחולה שאין יכול לאכול כזית מרור שיאכל מרור פחות מכזית ויוצא בו יד"ל לדעת הרא"ש, ובתחלה רצה לומר שיברך על מצוות מרור ולא יברך על אכילת מרור, אבל בסוף דבריו חשש בזה לברכה לבטלה, וכתב שיאכל פחות מכזית ולא יברך עליו.

יבואר דלכתחלה בעינן לקיים מרור המחוייב בחזרת

אכן יש להעיר במעשה הידוע מהגר"ח והובא בספר מקראי קודש (סוכות ח"ב סי' ט') שפסק לאחד שהיו לו שני אתרוגים, אחד מהודר וספק מורכב, והשני לא מהודר אך ודאי שאינו מורכב, ונסתפק מה יטול קודם, והורה לו הגר"ח שיטול קודם את המהודר כדי שייצא במהודר (על הצד שאינו מורכב), כיון שאם יטול קודם את האתרוג שאינו מהודר בודאי יצא את המצוה, ואחרי שכבר יצא יד"ל חובת מצותו לא יקיים עכשיו את ההידור, ולכאורה הרי בכל נטילה שנטול הוא הלולב הוא מקיים מצוה בלולב בכל נטילה כמו שמצינו באנשי ירושלים שהיו נוטלין ולוביהן כל היום, וכי התוס' בסוכה דף ל"ט שיכול לברך על הלולב אחר נטילתו בידו ואע"פ שאינו עובר לעשייתו משום שהרי בכל נטילה מקיים מצוה כאנשי ירושלים, וא"כ שפיר יכול לקיים ההידור בלולבם אחר שיצא יד"ח.

וצ"ל שהגר"ח סבר דבעינן שיקיים חיובו באתרוג מהודר, ואע"פ שגם אם יטול קודם את הלולב שבודאי אינו מורכב יוכל לקיים אח"כ מצוות לולב במהודר, מ"מ את הנטילה המחוייבת לא יקיים במהודר.

¹ ודמי למש"כ החזו"א י"ד סימן קס"ט ס"ק ד' וז"ל כ' המ"א [סי' שצ"ח סק"ן] דד"א על ד"א שאמרו בבית שמתעבד עם העיר, היינו מרובעים, ובמ"ב בבה"ל ד"ה ארבע כתב דאחרונים ז"ל השיגו עליו מהא דיד"ס סי' רפ"ו שסתם בשו"ע כהר"מ [לענין מוזהר דסני בכדי לרבע לחיב במזוזה], ואמנם כבר הכריע הט"ז או"ח סי' תרל"ד בראיות מכריעות דשיעורו ד"א מרובעות, וכי גם הר"מ סובר כן, והנה דברא ככתריהם במקום שראויותיהם מכריעות, ואף לפי מה שפי' הרא"ש דהי"מ יש לנו לתפוש לדברא ש"הוא בנרא, והלכך אין לזוז כאן מדברי המ"א שאין להקל כפחות מד"א על ד"א, עכ"ל, הרי דאע"פ שהרא"ש פירש הרמב"ם שכו"כ לרבע חייב במזוזה מכל מקום כיון דאיהו פליג על הרמב"ם הלכה כמותו כשיטתו ולא כמו שביאר הרמב"ם.

² יש להעיר דאפשר דאין יכול להמשיך מצוות לולב אלא בלולב ואתרוג שנטל בראשונה, אבל באחרונה אחר אינו מקיים עוד מצוות נטילת לולב, וכן שמעתי שהרב מבריסק זצ"ל היה מקפיד שהלולב שעושה בו הנענועים בהלל יהיה אותו לולב שקיים בו מצוות לולב, והובא חידוש זה בשלמי תורה סוכות סימן מ"א זצ"ע.

וכן יש לעיין אם בלולב ג"כ מקיים מצוה גמורה גם אחר שיצא יד"ח כמו במצה, או שאינו אלא חיוב מצוה, והנה ממה שכתבנו התוס' בסוכה דף ל"ט ע"א בד"ה עובר שאפשר לברך על הלולב גם אחר הנטילה אע"פ שכבר יצא יד"ח כמו שאמרו מדאגבהיה נפק ביה, דכיון שמטענה של אנשי ירושלים ליקח הלולב כל היום, אע"פ שכל אלו הדברים אין מעכבין מ"מ הואיל ויש בדבר מצוה מן המובחר חשיב כעובר לעשייתו, מבואר שהוא מצוה גמורה מה שממשיך לטול הלולב בידו ולהכי אע"פ שיצא כבר יד"ח יכול לברך עליו, זצ"ע.

³ נראה דדעת הרמב"ם דאכילת אפיקומן אינו זכר לפסח אלא דמצוה לאכול מצוה באחרונה כדי לגמור אכילתו באכילת מצוה כדי שישאר טעם אכילת מצוה בפיו שהרי הרמב"ם לא הזכיר בדבריו כלל הא דצריך לאכול המצה באחרונה זכר לפסח וכן נראה מדברי הרמב"ם פרק ח' מהלכות חמץ ומצה הלכה ט' וז"ל ואחר כך נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות, ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובזמן הזה אוכל כזית מצוה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתו היא המצוה, עכ"ל, ומבואר דמה שאוכל המצה באחרונה כדי לגמור על אכילת מצוה מצוה כדי שישאר טעם המצה בפיו, וכן מבואר ברמב"ם פרק ו' מהלכות חמץ ומצה שכתב כל הלכות המצה מאיזה מינים עושים המצה ואין אוכלין מצוה בערב הפסח וכתב שם בהלכה י"א וז"ל מדברי סופרים שאין מפטירין אחר מצוה כלום אפילו קליות ואגוזים

ולפ"ז הכא נמי לענין מרור נראה דלכתחלה צריך לקיים מרור של חיוב בחזרת, ואע"פ שמקיים מצוות חזרת גם בכזית שני מכל מקום את המרור שמחוייב אכל רק בדעיבד שלא מעיקר מצותה שהוא בחזרת, והכי נמי כל שאכל החזרת ביחד עם התמכא וכזית ראשון שאכל הרי יצא יד"ח והרי לא היה חזרת בלבד ונמצא שלא אכל המרור המחוייב בחזרת.

יבואר כמה ראיות בדמור אינו מקיים מצוה בכל כזית

אמנם יעויין בקהלות יעקב בברכות סימן ו' שהקשה על סברת ההעמק שאלה דבכל כזית מצוה שאוכל בליל הסדר מקיים מצוה ממרור, דחזין שאינו מקיים המצוה בכל כזית, ומ"ש מצוה ממרור, וז"ל.

שוב ראיתי דלכאורה גמרא מפורשת דלא כסברת ההעמ"ש, דבפסחים קי"ד סוף ע"ב גבי מי שאין לו לטיבול ראשון אלא מרור כיצד עושה ואר"ה מברך מעיקרא אמרור בפה"א ואכיל ולבסוף אחר אכילת מצוה מברך עלי' על אכילת מרור ואכיל, מתקין לה ר"ח לאכול כריסו הימנו חוזר ומברך עלי' הרי להדיא דאחר אכילת כזית מרור שוב א"א לברך על השני ור"ה קסבר מצוות צריכות כוונה ולא יצא בטיבול ראשון ע"ש בסוגיא ובתוס', ולדברי ההעמ"ש הרי אע"פ שיצא מ"מ כל מה שבדעתו עדיין לאכול לשם מצוה מצוה קעביד ושפיר שייך בהו ברכה, ועיין תוס' פסחים שם ד"ה מתקין לה שכתבו דאי יוצא באכילה ראשונה הוי מה שמברך אח"כ בגדר ברכה לבטלה, הרי מבואר דאחר שאכל כשיעור חיובו אין מה שאוכל אח"כ נחשב בגדר מצוה, ובשלמא מסוגיא דדף ז' גבי לולב דאמר' מדאגבהי' נפיק בי' ליכא סתירה לדברי ההעמ"ש, דהתם לא אמר' דבתר דנפיק בי' אין לברך כלל אלא אמרין דלבתר דנפיק בי' אין לברך כלל"א אלא בלשון על, וזה שפיר שייך אפילו אי נימא דהמצוה נמשכת, דמ"מ כיון דאי בעי לא עביד לא שייך לברך בלמ"ד, כדאמר' התם דאין לברך בלמ"ד אלא היכא דלא סגי אי לא עביד איהו ע"ש, אבל מסוגיא דדף קט"ו דמבואר דבתר כזית ראשון שוב אין מקום לברך כלל מוכח לכאורה דלא כסברת ההעמ"ש, עכ"ל.

ולכאורה אפשר להביא ראיה מסוגיא הנ"ל מריש הסוגיא, שאמרו שם דממתניתין שאמרו שמטביל בחזרת בתחלה ואחר המצה אוכל החזרת אע"פ שכבר אכלו בשביל כרפס, ואמר ר"ל זאת אומרת מצוות צריכות כוונה דאי אמרת אין צריכות כוונה תרי טיבולי למה, ופירשו התוס' שהרי כבר יצא יד"ח מרור בטיבול ראשון ולמה צריך טיבול שני, וע"כ דמצוות צריכות כוונה ולהכי לא יצא יד"ח מרור בטיבול ראשון, ולכאורה אי נימא שבכל כזית הרי הוא מקיים ידי מצוות מרור, א"כ אפשר דלעולם מצוות אין צריכות כוונה ובטיבול ראשון יצא יד"ח, אך מ"מ אוכל שוב מרור כדי לקיים על מצות ומרורים יאכלוהו שאוכל מצוה ואח"כ מרור, משום דגם בכזית שני הרי הוא מקיים מצוות מרור, ושפיר מתקיים בזה הך דינא שאוכל המרור לאחר המצה, וע"כ דמרור אינו מקיים בכל כזית מצוה, אולם צ"ע בטעמא דמילתא מ"ש ממצה.

ואפשר דבמצוה שאמרה תורה בערב תאכלו מצות, שפיר יש לפרש דהמצוה היא שבלילה זה אוכל מצות כדכתיב בערב תאכלו מצות, וכל אכילה בלילה זה הרי זה מצוה, אבל במרור דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו איכא למימר דכיון שאכל כזית יצא כבר יד"ח, וצ"ע.

וכיוצא בהן, אלא אף על פי שאכל מצוה ואכל אחריה מאכלות אחרות ופירות וכיוצא בהן חוזר ואוכל כזית מצוה באחרונה ופוסק, עכ"ל, ונראה דכל זה מהלכות אכילת מצוה ואינו נאכל זכר לפסח.

ובאמת לכאורה פשטות לשון הגמ' הוא כהרמב"ם שלא אמרו אלא שאין מפטירין אחר המצה אפיקומן והיינו דאין אוכלין אחר המצה כלום ולא אמרו בגמ' שיש מצוה לאכול כזית מצוה נוספת זכר לפסח שא"כ היה להגמ' לתקן תקנה חדתא לאכול מצוה זכר למקדש, כדוגמת התקנות של ר' יוחנן בן זכאי שתיקן שיהא לולב נטל במדינה כל שבעה זכר למקדש, אבל להרמב"ם לא היה תקנה לאכול כזית נוסף אלא שצריך לגמור עם אכילת מצוה ואם אוכל המצה באחרונה אי"צ לאכול עוד, אלא שאם אוכל בראשונה צריך לאכול כזית נוסף כדי שישאר טעם המצה בפיו, אבל הרא"ש מבואר דצריך לאכול כזית מצוה נוסף זכר לפסח הנאכל על השבוע והוא משום דהוי קשיא ליה להרא"ש מאי אכילת מצוה איכא לכתב שכבר יצא יד"ח מצות אכילת מצוה להכי כתב דע"כ יש מצוה נוספת לראשון עוד מצוה בזה מצות אכילת מצוה.

אמנם צ"ע למה חשיב אכילת מצוה והרי כבר קיים מצוות באכילת כזית ראשון שאכל, ומה שיאכל עוד מצוה אינו בכלל המצוה וקשה מה שכתב הרמב"ם שישאר טעם המצה בפיו שאכילתו היא המצוה וצ"ע.

וע"כ צ"ל דס"ל להרמב"ם כמש"כ הב"ח סימן תע"ב בשם המהר"ל וז"ל הנצי"ב בהעמק שאלה שאילתא קס"ו דבכל מה שאוכל בליל ראשון של פסח יש בו קיום מצות אכילת מצוה ולהכי אפי' שאכל כזית מצוה וקיים מצוות כל שממשיך אכילתו הרי הוא חלק מקיים מצות מצוה ושפיר חשיב גומר סעודתו באכילת מצוה של מצוה, והוא לכאורה ראיה גדולה לדברי המהר"ל והנצי"ב שכל מה שאוכל בליל ראשון הוא מקיים מצוה בזה מצות אכילת מצוה.

¹ ויעיין במרומי שדה בפסחים דף ל"ט שהובא מכתב שכ' הנצי"ב לבנו הגר"ח, ובתו"ד מבואר דפשיטא ליה שבמרור אינו מקיים מצוה בכל כזית וכזית שאוכל, וז"ל הקשבת' ואשמע מבנינו שליט"א כמה מעכ"כ נ"י מחמיר בכזית מרור והוא חריין, ונפלאותי על זה מה ראה מעכ"כ בני נ"י לזה, הן אמת לדעת כל חיובי כזית אינו אלא לצאת ידי חובה, אבל מצוה יש כל זמן שמורבה וכמושי"כ הרבה בחיבורי העמק שאלה סי' נ"ג אות ד', ובפי' איתא בירושלמי והובא בתוס' חגיגה דף מ' לעולם הוא מוסף והולך ודוחה יום טוב עד שיאמר אין בדיעתי להוסיף, כל"ז אין מצות מרור בכלל, דהא אחר שאינו אלא מדרבנן, שנית לשיטת הראשון ש"ש אין מצוה אלא כל שהוא לטעום טעם מרור, וזה ברור דשיעור כזית המבואר בשו"ע הוא שיעור קטן מאד ולמה לנו להחמיר, והויסיף שם במכתבו וז"ל וגם מה שמדקדק מע"כ בני נ"י לאכול חריין אינו מבין מדוע לא ניהי עצמו

אכן אפשר עוד לומר בזה, דאע"פ שאינו מקיים מצוה במרור בכל כוית מכל מקום יכול לקיים המצוה של אכילת חזרת לכתחילה גם אחרי שאכל כבר תמכא, דנראה דכל דברי הגר"ח שאין יכול לקיים הידור מצוה לאחר שכבר קיים את המצוה אין זה אלא בהידור מצוה שאין יכול לקיים הידור מצוה אחרי שייצא יד"ח המצוה, אבל היכא שייצא יד"ח המצוה רק בדיעבד יכול אח"כ לקיים המצוה באופן של לכתחילה, דהנה בברכ"י סי' רע"ב צידד לומר שאם קידש על יין מגולה אף אי נימא דיצא בדיעבד יכול לחזור ולקדש כדי לקיים מצוה מן המובחר, והביא ראיה ממנהגות דף ס"ד דאם שחט כחושה בשבת אומרים לו לכתחילה הביא שמינה ושחיט הרי דבשביל לכתחילה מותר לחלל שבת ה"נ מותר לעשות ברכה בשביל לקיים לכתחילה, הרי דגם אחר שקיים המצוה בדיעבד יכול לקיים את המצוה באופן של לכתחילה.

אך יש לעיין בראיתו ממנהגות, שהרי התם אכתי לא זריק את הדם וא"כ אכתי לא קיים מצוותו כלל, אבל לאחר זריקת הדם אי אפשר לקיים מצוותו והוי חולין בעזרה, והכא הרי כבר קיים מצוות קידוש ואין יכול לעשות קידוש שנית, וצ"ע.

ובספר שיה השדה שער ברכת ה' סי' ד' דן באריכות בענין זה, והביא הרבה ראיות להלח"מ שיש ענין לחזור ולעשות המצוה באופן המועיל לכתחילה, ולפי"ז י"ל בדעת התוס' דנהי דלהלל יצא בדיעבד בלא כריכה בזמן המקדש מ"מ אם עשה כן שאכל מצה לחודה ומרור לחודיה מ"מ לכתחילה יחזור ויאכל בכריכה ומשו"ה אכן דבעינן למיעבד זכר למקדש אף לאחר שאוכלים מצה לחודה ומרור לחודיה עבדינן זכר למקדש כהלל בכריכה דאף במקדש היו עושים כן אם היו אוכלים בלא כריכה חוזרים ואוכלים בכריכה כדי לקיים הלכתחלה, וכל קושית הראשונים היא משום דס"ל דלאחר שאכלו בלא כריכה שייצאו בדיעבד לתוס' שוב לא היו צריכים לחזור ולאכול בכריכה אפי' בזמן המקדש וא"כ אנו למאי בעינן למיעבד זכר למקדש הא במקדש גופיה לאחר שאכלו בלא כריכה לא היו צריכים לחזור ולאכול בכריכה, אכן אי נימא דכשקיים המצוה באופן של דיעבד יחזור ויקיים באופן דלכתחילה אתי שפיר דברי התוס' ומיושבת קושית הראשונים.

וראיה לדבר מהא דעירות הספיקות קורין בי"ד בברכה ובט"ו בלא ברכה, וביאר הגר"א דבי"ד קורא בברכה משום דאיתא בירושלמי שכן ט"ו שקרא בי"ד יצא, ואפ"ה חזר וקורא בט"ו, ולכאורה הרי כבר יצא יד"ח בי"ד ולמה חזר וקורא בט"ו, ולכא' מוכרח מזה שכל שלכתחלה צריך לקרותה בט"ו אע"פ שכבר קיים מצוותו בי"ד מ"מ חזר וקורא בט"ו.

והנה ברש"י בפסחים במשנה דף ל"ט ע"א כתב על הא דאמרו במשנה ומוצטרפין לכוית וז"ל **אם אין לו מאחד מהן כוית**, אבל יש לו מזה חצי זית ומזה חצי זית מוצטרפין זה עם זה כדי לצאת ידי חובתו עכ"ל. ומבואר דלכתחלה אין יוצאין בשני מינים המעורבים, ובפשוטו היה נראה דהטעם הוא משום דלכתחלה מצוה לצאת בחזרת, וכן בכל המינים המוזכרים במשנה מצוה לצאת לכתחלה במין המוכר תחלה, ולהכי אם יש לו כוית ממין אחד עדיף שיאכל ממנו ולא יאכלנו עם המין הפחות ממנו, שהרי נמצא שלא אכל כוית מהמין שראוי לצאת בו לכתחלה, וכמשנ"ת.

ובספר חידושי ר' אליהו ברוך וצ"ל כתב שם ששאל למרן הגר"ח קניבסני וצ"ל ואמר לו כנ"ל, ואמר לו הגאון ר' אליהו ברוך וצ"ל דלפ"ז אם יש לו כוית ממין הפחות ורוצה לאכול יחד עם המין העדיף יותר בזה לכאורה יכול לאכול לכתחלה, שהרי בזה לא אכלו ממין הפחות שיש לו, וברש"י משמע דבכל גוונא אין לאכול המרור משני מינים יחד אפי' במקום שיש לו כוית ממין הפחות או ב' חצאי זיתים ממין העדיף, וכתב שם ליישב שיטת רש"י על פי מה שכתב הר"ן על הר"ף בפסחים על המשנה שם וז"ל ומוצטרפין לכוית לצאת ידי חובתו, ונ"ל דה"ה דהוה מצי למיתני לענין כוית מצה דמוצטרפין, אלא לגבי מצה פשיטא ליה, אבל הכא איצטרך סד"א כיון דאמירותא

בענין אם יש ביטול בשני דברים שמצוה באכילתן שהאחד יוצאין בו לכתחלה והשני יוצאין בו בדיעבד

והנה יש להסתפק אם כשאוכל שני דברים שהם אכילת מצוה אבל אחד מהם הוא לכתחלה ומהודר אם האחד מבטל את השני, או במקום ששניהם מצוות אפי' אם האחד מהודר יותר אינו מבטל את השני.

ונפק"מ בנדון דידן באוכל החזרת והתמכא כאחת, מאחר שהחזרת יוצאין בו לכתחלה והתמכא אין יוצאין בו אלא בדיעבד, א"כ כשרבה התמכא על החזרת הרי הוא בטל ברוב, ואע"פ דמצוות אין מבטלות זה את זה, מ"מ כיון שהאחת הוא לכתחלה אפשר דבטל המין שיוצאין בו לכתחלה בתוך הרוב שיוצאין בו בדיעבד.

ולכאורה יש להביא ראיה מכיית מצה שאוכל כוית מן הפרוסה וכוית מן השלימה ואוכלם ביחד כמש"כ בשו"ע סימן תע"ה, ואמאי אין האחד מבטל את השני,

בסאלמא כדעת רוב אחרונים וצ"ל שהוא חזרת, והכי נראה ממש' עוקצין פרק ב' משנה ז', ולמאי נחמיר לאכול דבר שהוא כחובות לנפ, והלא דרכיה דרכי נעם כתוב, ומכל שכן בליל פסח אחרי תענית ושתיית יין לפי דעתיה הדלה על בני נ"י לשנות מנהגו בזה, עכ"ל.

א וכן משמעני בשם הגאון הגדול ר' חיים שלמה ליבוביץ וצ"ל שאמר בהא דתוקעין במיושב אע"פ שעיקר התקיעות הוא על סדר הברכות ואם יצאו יד"ח שאר התקיעות אינם תקיעות של מצוה

אכן בהזו"א סימן קנ"ג כתב בשם הירושלמי בשקלים שתקנו כן שיקרא שוב בט"ו כדי שלא תעקר תקנת כרכים ממקומן, דהיינו שאם קרא בי"ד אע"פ שייצא תקנו לחזור ולקרותה בט"ו כדי שלא תעקר תקנת כרכים ממקומן, אבל קריאתה מספק דשמא אינה כרך, וא"כ קריאתה לכתחלה בי"ד, אבל בן כרך שקרא בי"ד רמזא עליה האי תקנה שיחזור ויקראנה בכרך יעו"ש, ולדידיה ליכא ראיה להנ"ל.

וכן יש להביא ראיה ממה שנהגו כל הקהל לומר הפסוקים של שמחה במגלה על פה ופסוק אחרון אומרים כל הקהל ואח"כ חזר הבעל קורא וקורא מתוך הכתב אע"פ שכבר יצאו על פה כל היכא שרוב המגלה היה מתוך הכתב, מכל מקום יכול לחזור ולקורא קריאה לכתחילה.

אכן אע"פ שאפשר לקיים המנהג, מכל מקום קשה למה לעשות כן ולאכול החסה עם החרי"ן יחד, ואפשר לומר בטעמא דהמנהג לאכול התמכא ביחד עם החזרת שעושים כן להרגיש מרידות של מרור, אבל לקושטא דמילתא נראה שאם החסה הוא מרור המובחר למה יערב בו תמכא, והרי אדרבא חכמים אמרו לאכול חסה דווקא לכתחילה, ואם חושש הוא לשיטת החזו"א לכאורה לא עשה כלום, וצ"ע במנהג זה מה מקורו, והראוני שכבר כתב כן בערוך השולחן סימן תעג סעיף יד וז"ל חמשה מינים אלו מצטרפין לכוית ולכן יש אצלינו שולקחין מעט חזרת עם מעט תמכא שטוב לאכלן יחד וכשיש משניהם כוית יצא ידי חובתו, עכ"ל.

יבואר דבאכילה אחת בלא הפסק כל מה שאוכל הוא מן המצוה אע"פ שבהפסק אכילתו אינו מן עיקר המצוה

ואפשר עוד דבאכילה אחת מקיים המצוה לכתחלה גם במה שאוכל אחר אכילת הכוית, דאי לא הכי הרי כשאוכל המצה עם המרור ואוכל יותר מכזית, הרי המרובה מבטל את המועט שהרי היותר מכזית אינו מצוה והוי רשות, וע"כ שכל שהוא באכילה אחת כולו מצוה ואינו מבטל זה את זה, ולהכי גם במרור שאוכל הכוית חזרת יחד עם התמכא כיון שאוכל כוית שלם של חזרת באכילה אחת הרי הוא מקיים בחזרת את המצוה לכתחלה כיון שהוא באכילה אחת יוצא בה יד"ח, ולא חשיב שייצא באכילת כוית הראשונה את חובת מרור יחד עם התמכא ולא יצא אלא בדיעבד.

ואפשר דאינו ראה כל כך שכל שעדיין לא אכל הכוית מרור לא יצא יד"ח הכוית מצה גם כן, ולהכי יוצא בה יד"ח כשגומר לאכול כוית משניהם, אבל אפשר דהיותר משעורו הוא אכילת רשות, אבל באמת מסבירא נראה כן, ולהכי חשיב שפיר שאוכל כוית מן החזרת לכתחלה וצ"ע.

בענין שיטת רש"י דאין מצטרפין שני מינים למרור לכתחילה

קפדינן טעמא דחד מבטל בחבריה, קמ"ל דכיון דיש לכולן טעם מרידות מצטרפים, עכ"ל, ואפשר דלהכי לכתחלה לא יצרף משני מינים של מרור ויאכלם ביחד כדי שלא יבטל טעם אחד את חברו, וכתב שם ששאל את מרן הרב אלישיב וצ"ל ואמר שפשוט שזה כוונת רש"י שלכתחלה לא יערב משני מינים משום שכל אחד מבטל טעם השני, ובספר הערות למרן הגרש"א כתב בדף ל"ט לדקדק מרש"י שלכתחלה לא יצרף משני מינים ויאכלם ביחד.

יבואר מה שנוהגין בקערה של האר"י ז"ל במרור וחזרת

והנה מה שבקערה של האר"י ז"ל יש באמצע סימן ששמו מרור ולמטה ממנו יש סימן שישמו חזרת, לכאורה צריך להניח במרור את התמכא ובחזרת את החסה ולא להפך, שהרי החזרת נקרא חסה ולא מה שבזמנינו קוראין לחרי"ן חזרת שאינו יודע מי קרא לחרי"ן חזרת, ועכ"פ זה הכוונה בהקערה, ובפשוטו למרור לוקחים המרור שהוא התמכא ולכוין ללוקחים החסה שהוא החזרת, אלא שלא ידעתי מהו שני המיני מרור שיש בהקערה, הרי אם מהדר על חזרת לוקחו גם למרור וגם לכוין, ואם אין לו חזרת לוקח לשניהם מרור וצ"ע.

בענין אם יש ביטול בשני דברים שמצוה באכילתן שהאחד יוצאין בו לכתחלה והשני יוצאין בו בדיעבד

דהיינו אם יוצא לכתחלה מצוות מצה בהפרוסה הרי השלימה מבטלת אותו שהרי לשלימה אין את מעלת הפרוסה, וחזוין דאינו מבטל אותו, ומוכרח דמאחר שבשניהם יוצא יד"ח הרי אין מצוות מבטלות זה את זה, וא"כ הכי נמי במרור אין החזרת בטילה בהתמכא אפי' שהוא רוב משום שתרווייהו מצוות נינהו ואין מבטלות זה את זה.

קושיית המנחת שלמה אמאי אין הפרוסה בטלה בשלימה שהיא אכילת רשות

אמנם הגרש"ז בספר מנחת שלמה סימן צ"א אות ט"ז הקשה אמאי לא נימא דהשלימה תבטל הפרוסה כמו שאמרו בפסחים קט"ו דאכילת רשות מבטלת

דאפשר דכל דלכתחילה בעי למעבד על סדר הברכות אפי' שכבר שמע תקיעות דמיושב יכול לתקוע שנית לקיים הלכתחילה.

אמנם למשנ"ת בספר מור וקציעה דכל תקיעות שתוקעין בראש השנה הוא מצוה כמו שאמר הכתוב יום תרועה היה לכם א"כ שפיר חזר ותקוע לכתחלה משום שכל תקיעה בראש השנה מצוה היא ופשוט.

המצה בתוכה, וא"כ הכי נמי נימא דכיון דסו"ס אינו יוצא בהשלימה אמאי אינה מבטלת הפרוסה בתוכה?

יב' בדמצה עשירה גם יוצא יד"ח מצה אלא שלא יצא יד"ח לחם עוני לד' המהר"ל
ויעניין במעדני כהן חלק ז' שכתבנו ליישב קושיית המנחת שלמה הג"ל לפי מש"כ המהר"ל בדמצה עשירה ג"כ יוצא יד"ח מצה אלא שאינו מקיים מצוות לחם עוני, ולכן אסר הרמב"ם לאכול בערב הפסח אפי' מצה מבושלת דאע"פ שאינו לחם עוני מכל מקום יד"ח מצה יצא ולהכי אסרינן לאכול בערב הפסח, שבכל מצה אפי' שאינו עוני יוצא בו יד"ח מצה אלא שיש מצוה נוספת לאכול מצה שהוא לחם עוני, ולהכי שפיר חשיב שני מצוות ואינם מבטלות זה את זה, דהאחד הוא מצוה בערב תאכלו מצות והשני הוא מצוות לחם עוני, ובמקום דתרווייהו חדא מצוה אלא שהוא מהודר יותר כמו בחזרת אפשר שהאחד מבטל השני דהיינו שמעלה של אחד מתבטלת כשאוכלו עם השני וצ"ע.

ושמעת' שהגאון הגדול ר' דוב לנדו שליט"א חקר בזה אם במצוה לכתחלה גם אמרינן דמבטל' זה את זה.

והנה העירוני דבנדון דידן שאוכלים התמכא יחד עם החזרת כדי למעום טעם מרור אפשר דאינו מבטל החזרת שהרי בא להטעמו, וכמו שכתבו התוס' בפסחים דף ק"ד ע"א דהחרוסת אינו מבטל המרור שהרי בא בשבילו, אמנם מלשון התוספות שם משמע לא כן שכתבו וז"ל אף על פי שאין חרוסת מצוה, ואם תאמר אמאי לא אתי חרוסת דרשות ומבטל חזרת דמצוה, וי"ל דכיון דכל עיקר מרור לא נתקן רק בטיבול בחרוסת משום קפא לא מקרי בטיול בכך, עכ"ל, ומשמע דאינו מבטלו אלא משום שכל עיקר מרור לא נתקן אלא בחרוסת להכי אינו מבטלו, אבל בלא"ה היה מבטל החרוסת להמרור, וצ"ע.

בעניין אם בימים שגומרים את ההלל איכא נמי חיובא דמנהגא דאמירת חצי הלל במקום שאינו יכול לגמור את ההלל

דאשה חייבת בשמחת יו"ט תהא חייבת בהלל ויעו"ש עוד בזה, ובספר חקרי לב ספ"ז הקשה לדעת הרמב"ן אמאי אין גומרים את ההלל בחול המועד של פסח וביו"ט אחרון של פסח הא להרמב"ן דס"ל דחייב הלל ביו"ט הוא משום שמחה א"כ מאחר והשמחה נהנית בכל המועד יהא חייב לומר ההלל כל המועד, וביותר לדעת הרמב"ם והשו"ע שאין מברכין על הלל בשאר ימי הפסח וע"כ דאינו אלא מנהגא ולהרמב"ן דס"ל דהלל במועד חיובו מדאורייתא אמאי אין מברכין עליו, איברא דהר"ן בפ"י דשבת הביא לרמב"ן דאף דבר"ח אין מברכין על ההלל אבל בשאר ימי הפסח אף דאין גומרים את ההלל הוה חיוב גמור ומברכים על ההלל, וא"כ הרמב"ן לשיטתו נחא דס"ל דהלל הוה חיוב דאורייתא במועד להכי ס"ל דמברכין על הלל זה, ומעתה לדעת הרמב"ן נראה לכאורה פשוט דמי שאין יכול לומר הלל שלם ביו"ט ראשון של פסח רמאי עליה חיוב גמור דחצי הלל מדין שמחת יו"ט או משום הלל"מ דהוה מקיימים אף בחצי הלל חסר כדחייב מהלל שאומרים בשאר ימי הפסח דיוצאים בו משום שמחה, וא"כ ביו"ט ראשון נמי יתחייב לומר חצי הלל אם אינו יכול לומר הלל שלם.

יבואר חידושו דהגר"ח דמי שלא אמר הלל שלם ביו"ט ראשון של פסח יכול להשלימו בשאר הימים

ולכא"ו נראה דאפילו להראשונים דס"ל דהלל דשאר ימות הפסח אינו אלא מנהגא מ"מ נראה שבי"ט ראשון אם אינו אומר הלל שלם שיאמר חצי הלל, דהנה כבר נודע מה שאמר מרן הגר"ח זצ"ל הובא בהגדה לבית בריסק חלק שני הוספות, דמי שלא אמר הלל שלם ביו"ט ראשון של פסח יכול לומר הלל שלם בשאר ימים עד יו"ט האחרון של פסח, ובאר בזה הגר"ח דהנה בערכין (דף י') מכאור דבסוכות אומרים הלל בכל יום משום שחלוקים הם בקרבנותיהם, ומשא"כ בתג הפסח שאין חלוקים בקרבנותיהם לכן בשאר הימים אין אומרים אלא חצי הלל, ומבואר דבאמת כל יו"ט מחייב בהלל שלם אלא שכל ימי הפסח הם כיו"ט אחד אריבא ולהכי אין אומרים הלל שלם בכל ימי הפסח, וא"כ נמצא דהא דבשאר ימי הפסח אין גומרים את ההלל א"י"ו משום שרק יו"ט ראשון מחייב הלל שלם אלא משום שכבר אמר הלל שלם בפסח זה ביו"ט ראשון, אבל מי שלא אמר הלל שלם ביו"ט ראשון אכתי מחייב הוא בהלל שלם וחייב לומר הלל שלם באחד משאר ימי הפסח.

ושמעת' מירידה הגאון ר' מנחם טוקר שליט"א דלדברי מרן הגר"ח יכול כן ארץ ישראל להוציא את כן חוץ ב"ב ביו"ט שני בהלל שלם, דגם כן א"י חשיב כר חיובא בהלל שלם אלא שכבר יצא חיוב ביו"ט ראשון וא"כ הוי כמו בכל מקום דיצא מוציא מדין ערבות.
ואפשר דאיכא עוד נפק"מ בזה דקטן שהגדיל בתוך ימי הפסח יצטרך לומר הלל שלם אחר שהגדיל שהרי מעתה נתחייב בהלל שלם ועדיין לא אמרו אלא כשהוא קטן ואפשר דלא מהני אמירתו כשהוא קטן לפטור מאמירת הלל שלם וצ"ע.

ולכא"ו נראה לדמיון דבדברי הגר"ח דמירת דהלל שלם ימי חיוב ביו"ט ראשון דווקא אלא דבאחד מימי הפסח צריך לומר הלל שלם, א"כ נראה נמי דמה שתקנו חכמים דבשאר

אכילת מצוה ולהכי לא אכלין המרור והמצה בהדי הדדי משום דמרור דרבנן חשיב כאכילת רשות לגבי המצה ומבטלת המצה בתוכה, והכי נמי כיון שאינו רוצה לצאת אלא בהפרסה להצד שברכת אכילת מצה על הפרוסה אמאי לא נימא דהשלימה תבטל הפרוסה בתוכה.

והרי זה פשוט שאם אין לו אלא מצה אחת של עבודת יד ושאר המצות הם מצות מכוונה והוא מקפיד לצאת יד"ח מצה אלא במצת יד כמו שסברו מרנן החזו"א והרב מבריסק זצ"ל ודאי דלא יאכל שני הכיזיתים בבת אחת, שהרי המצת מכוונה חשובה כרשות ומבטלת המצה של מצוה.

ואפי' אם שניהם מצות יד אבל השלימה נאפית קודם ל' יום החג דלשיטת הב"ח סי' תנ"ח אינו יוצא בו יד"ח משום דהוי מצה ישנה, וחסר בלשמה כמו בסוכה, והפרוסה היא ממצות שנאפו אחר הפורים שהיא לשיטת הב"ח המצה שיוצא בה יד"ח ודאי לא יאכל שני הכיזיתים בבת אחת שהרי המצה ישנה שאינו יוצא בה יד"ח להב"ח היא רשות ומבטלת אכילת מצה של מצוה.

וכתב במנחת שלמה ליישב בזה דכיון דראוי לקיים בו מצוות מצה דהיינו אם לא יהיה לו אלא שלימה ולא יפרסנו קודם אכילתו הרי יוצא בו יד"ח להכי אינו מבטל הפרוסה בתוכה.

וסברא זו מחודשת היא שהרי סוף סוף באכילת השלימה אינו מקיים מצוות מצה אם מכוון לצאת רק בהפרוסה והרי היא כאכילת רשות ולמה לא תיבטל הפרוסה בתוכה, ובאמת חזיון בתוס' פסחים קט"ו שכתבו בהא דאמרו שם בלע מצה ומרור כאחד ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא והקשו התוס' דכיון דבמרור לא יצא משום שבלעו א"כ היא אכילת רשות ולמה לא תבטל המרור את המצה, ותירצו דכיון שבלעו ואינו מעורב זה בזה אינו מבטל זה את זה, ומבואר דאי היה מעורב היה בטל אע"פ שבמרור יוכל לצאת בו מצוות מרור אלו לעסו אבל כיון שלא לעסו הרי הוא אכילת רשות ומבטל

כתב הטור סימן תפ"ח בשם מהר"ם מרוטנבורג שאין לברך לגמור את ההלל שאפשר שידלג אות אחת או תיבה אחת ונמצא מברך ברכה לבטלה, וא"א הרא"ש לא היה מדקדק בזה, ויעניין במ"ב שם בשע"צ שם סק"ג שכתב וז"ל ולכאורה אפי' אם יברך לקרות אם ידלג מההלל ג"כ לא יצא, כמו במגילה וכו', ואפשר לומר דסבר הר"מ מרוטנבורג כדעה הראשונה שבסימן תר"צ ס"ד לענין מגילה דאין מדקדקין בטעויותיה דהיינו אף אם לא קרא תיבה כתיקונה ג"כ יצא, ומסתברא דה"ל לענין הלל, ולזה אמר שאם אמר לקרות לא יהיה חשש ברכה לבטלה, משא"כ אם יאמר לגמור אף אם ידלג אות אחת הרי לא גמר ויש חשש ברכה לבטלה, עכ"ל.

ויש לענין בזה דאפשר דהא דאין מדקדקין בטעויותיה אינו אלא במגילה דהטעם הוא משום דנקראת איגרת, וכן פירש בערוך השולחן סימן תר"צ, וקצת נראה דכן מדוקדק בירושלמי פ"ב דמגילה סוף ה"ב דלאחר שהובא שם הא דאין מדקדקין בטעויותיה איתא התם הא דמגילה נקראת ספר ונקראת איגרת לומר שאם תפרה בשלשה גידין כשירה, ומשמע דדינא קמא מה דאין מדקדקין בטעויותיה נמי משום האי טעמא הוא, וא"כ קשה לומר דה"ל בהלל נמי דינא הכי וצ"ע.

יבואר אם חיסר תיבה אחת בהלל אם מתקיים בזה לכה"פ חיובא דחצי הלל

והנה יש להתספק בימים שגומרים בהם את ההלל אם מי שאינו יודע לגמור את ההלל אם יאמר לפחות חצי הלל, [ונפק"מ במי שאין לו סידור לומר ההלל ויודע להלל ע"פ ויכול להיות שישמיט איה תיבות אם יכול לברך על ההלל] או מי שעומד סמוך לשקיעת החמה ואין לו שהות לומר הלל שלם אם יאמר לפחות חצי הלל, ויסוד הספק הוא לכאורה אם בימים שגומרים את ההלל איכא נמי חיובא דמנהגא דחצי הלל אלא דחייבין לומר הלל שלם אבל מי שאינו יכול לומר הלל שלם יאמר לכל הפחות חצי הלל ויברך להנחותה כהרמ"א שמברכין על חצי הלל, או דלמא דמנהגא דחצי הלל אינו אלא בימים שאין גומרים את ההלל אבל בימים שגומרים את ההלל ליכא לחיובא דמנהגא דחצי הלל, ולפ"ז מי שאינו יכול לגמור את ההלל אינו צריך לומר לכה"פ חצי הלל, ובפשוטו היה נראה דבימים שגומרים את ההלל לא חייבוהו חכמים בחצי הלל דמאחר והוא מחויב בהלל שלם לא לחיבוהו בחצי הלל, [אמנם בראש חודש טבת שאומר הלל שלם משום חטכה נראה לכאורה שאם אין יכול לגמור את ההלל יאמר לכה"פ חצי הלל מדין ר"ח, דמנהגא דאומרים חצי הלל בראש חודש לא בטיל מחמת חטובה].

והשתא הדרן לקמיתא אם שמחייב בהלל שלם ואינו יכול לקיים דין הלל שלם אם חייב לכה"פ במנהגא דחצי הלל, ולכאורה היה אפשר לדון דכיון דחזיון דבשאר ימי הפסח חזין מיו"ט ראשון איכא מנהגא דחצי הלל א"כ חזין דכיו"ט וחוה"מ איכא מנהגא דחצי הלל והיינו דכל יו"ט צריך לומר בו הלל מנהגא גם באלו שאין צריך לגמור בו ההלל וא"כ אפשר דאף ביו"ט ראשון דפסח וכן בסוכות שמחייב בהלל שלם מ"מ איכא נמי מנהגא דחצי הלל.

יב' דלהרמב"ן דס"ל דהלל דמועדים הוי דאורייתא משום שמחה יוצא בזה גם בחצי הלל

והנה דעת הרמב"ן (בספ"מ (שורש א') דהלל ביו"ט חיובו מדאורייתא, או מהלל"מ או מדין שמחת יו"ט, והאריך לתמוה בזה בשאלת אריה (סי' ס"ט) עו"ש שהקשה דלר' זירא דס"ל

² ונסתפקתי כשיש לו מצה הפרוסה ממצות מצוה שנאפו בערב הפסח שהטור הביא מהגאונים שרק בזה יוצאין יד"ח מצה, והמצה השלימה אינה ממצות אלו, אם עדיף שלא יאכל את ב' הכיזיתים ביחד, משום שלדעת הגאונים שיוצאין רק במצות שנאפו בערב הפסח אחר חצות הרי המצה שנאפו קודם לכן הם כמצות של רשות שמבטלות את מצת המצוה.

אלא שהגר"א (בשו"ת סימן תס"ח הוכיח שיוצאין גם במצות שנאפו קודם לכן מהן דחלות תודה שעשאו למכור בשוק יצא בהם יד"ח אע"פ שאין עושין חלות תודה בערב פסח משום דאין מקריבין תודה בערב הפסח משום חמץ שבו, וא"כ מוכרח שמצות של ערב פסח אחר חצות אינו אלא לכתחילה אבל אינו מעכב בדעיבה וצ"ע

² והעירוני דאפשר דכיון דמצה במצה הוי מין במינו ומין במינו לא בטל אלא א"כ הוי איסור בהיתר או שני דינים שונים אבל במצה דתרווייהו כהדדי ניהו והוא גם מין במינו אינו בטל דהוי בהיתר בהיתר שאינו בטל, אמנם אכתי יש לענין בזה כיון דסו"ס באכילת השלימה אינו מקיים מצוות אכילת מצה לכתחלה הוי כרשות לגבי לכתחלה ובטל גם מין במינו דרוב הפוסקים ס"ל כרבנן דמין במינו בטל וכיון דשני דרשות ניהו הוי כשני מינים ומבטליין זה את זה.

יבואר אם האיש שאינו יכול לקרות המגילה צריך לצאת יד"ח מאשה לקיים לכה"פ

חיובא דרבנן דרמאי עליה

והנה במגילה (דף ד') ע"א (כתב תוס' בשם בה"ג דאף דנשים חייבות בקריאת המגילה משום שאף הם היו באותו הנוס, מ"מ א"י מוציאת האנשים בקריאת המגילה, ובאר הטו"א בטעמא דמילתא דנשים אין חיובם אלא מדרבנן דחייבא דאף הם היו באותו הנוס אינו אלא מדרבנן ומשיח' אין

ימי הפסח אומרים חצי הלל אינו דווקא בשאר הימים, אלא דבכל יום שאין אומר הלל שלם צריך לומר חצי הלל וא"כ ביו"ט ראשון נמי בשאנו אומר הלל שלם מחוייב לכה"פ בחצי הלל. אלא שהיה עדיין מקום לומר שתקנת חכמים הוא דכל היכא דאין "מחוייב" בהלל שלם צריך לומר חצי הלל אבל כל היכא דמחוייב בהלל שלם לא חייבוהו בחצי הלל, מ"מ נראה דכיון דנתבאר דלהגר"ח אין חוב חצי הלל דווקא בשאר הימים א"כ מסתברא שתקנת חכמים היתה דכל יו"ט צריך לומר בו הלל ולהכי כל היכא שאין אומר הלל שלם אומר לכה"פ חצי הלל. ולפ"ז אינו היטב שכשמברך לקרוא ההלל ולא קרא כל ההלל שפיר קיים מצוות חצי הלל ואינו נזכר בהללה והרי כשצריך לקרוא חצי הלל מה שיחסר ממנו אינו חסרון שהרי אינו צריך לקרוא כל ההלל ולהכי כתב מהר"ם לברך לקרוא ההלל. אלא דלפ"ז כל זה אינו אלא ביו"ט של פסח אבל בסוכות שכל יום חייב בהלל שלם לא חייבוהו

איתא במשנה ברורה סימן נ"א ס"ק י"ז יאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאלו באותו היום עבר בים, והאומר בשמחה מוחלין לו עונותיו, ומקורו מהדורה הקדושה, ובספר עבודת הקדש להחיד"א זצ"ל כתב באות קי"ז וז"ל כל האומר שירת הים בשמחה ובעצמו שיער כאילו הוא ניצול מהים, ופרעה וחילו הם נטבעו, ואמר שירה הנה משורר ששיע"ר כך מכפרין לו עונותיו, עכ"ל.

והנה מה שנהגו לומר שירת הים בליל שביעי של פסח פסוק בפסוק כבר הובא מנהג זה במעשה רב לומר בפסוקי דומרא של שביעי של פסח שירת הים פסוק בפסוק בכונה גדולה, והוא שביום זה הרי יכולים יותר לשער שעברנו את היום עם כל הנסים הגדולים שנעשו לישראל ולזכות לכפרת עונות.

ואפשר לכאור קצת עניין זה בדרך אפשר, על פי מה שכתב בספר שם משמאל בהגדה של פסח בתחלת ההלל וז"ל מקימי מעשר דה מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו, הנה ממדרש כל עניי אביון שבספר תהלים בישראל הכתוב מדבר, וא"כ יש להבין כי המה הנדיבים נדיבי עמו, שהרי ישראל בכללם הם הם הנקראים דל ואביוניו.

נחלקו הרשב"ם והתוס' בפסחים דף ק"ב ע"ב אם ביו"ט יש נשמה יתירה, והרשב"ם הוכיח שיש נשמה יתירה מהא דאין מברכין על הבשמים במוצאי שבת ליו"ט, וע"כ דהנשמה יתירה אינה מסתלקת במוצאי שבת שהרי גם יו"ט יש בה נשמה יתירה, והתוס' הוכיחו שביו"ט אין נשמה יתירה מהא דבמוצאי יו"ט בעלמא אין מברכין על הבשמים וע"כ דליכא נשמה יתירה ביו"ט, ומה שאין מברכין על הבשמים במוצאי שבת ליו"ט היינו טעמא שהמאכלים של יו"ט משיבין את הנפש ואי"צ לבשמים.

אמנם בספר האמונה והבטחון להרמב"ן פרק כ"א כתב וז"ל ויום טוב בכלל השבת, שכולם נקראו מועדי ה', ועליהם אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו תן חלק לשבעה וגם לשמונה, אלו ז' ימים שנקראו מקראי קדש, ואלו הן הראשון ושביעי של חג המצות, ויום א' מתן תורה, ויום ה' ה'הוא, ויום הכפורים וראשון ושמני של חג הסוכות, הרי אלו ז', וגם הכפורה, זה שבת. ויתכן לפרש רבי "וגם", לרבות חולו של מועד, ומה שאמר "תן חלק", רמז לנשמה יתירה שיש לאדם בשבת וביו"ט, ואינה מסתלקת בחולו של מועד, ולא במוצאי יו"ט לחול אפ"י, שאין חולו של מועד, שלכן אין מברכין על הבשמים במוצאי יו"ט, עכ"ל.

ומה שאמרו להשיגו וז"ל אלוקוהו בן ברכת מועדיה היינו שנוכה לקחת עמנו מברכת המועד לכל השנה, והנה בתפלת מוסף אומרים והשב כנהים לעבודתם ולוויים לשירים ולזמרים והשב ישראל לנזירות, ומה שאמרו והשב ישראל לנזירות ידוע מה שאמר מרן הגרי"ז זצ"ל על פי מה שאמרו בגמ' פסחים דף ה' דמי שאין לו קרקע בארץ ישראל פטור מן הראיה ולהכי דמי והשב ישראל לנזירות ואי תיחייב בריאה.

אבל ראיתי בקונטרס המועדים למחזני הגאון ר' איתמר רבינו שליש"א שפירש על דרך הדרוש שהשב ישראל לנזירות הכונה עם כל הנוממות שקבלו ישראל ברגלים שישבו עם קנינים הרוחני למקומם ולישובם, וכן אנו

יב' זכל זה נתבאר בנודע ביהודה דס"ל דגם ביום שאומרים הלל שלם איכא נמי חובת חצי הלל ולכאורה כל זה מפורש בנודע ביהודה א"ח קמא (תשובה מ"א) שנשאל היכא דלא נאמרה הלכה בחודש אדר מחמת שהיה מועד, ובליל פורים בן קריאת המגילה נתחור הענינים אם אשתא להפסיק באמצע המגילה ולברך על הלכה, ובתחילת דבריו נסתפק הנהגה ביהודה דאם יפסיק באמצע קריאת המגילה הוי כמפסיק בין הברכה להמצוה דאיתא לא חל הברכה עד שיקרא כל המגילה דהא אפי' תיבה אחת הוה לעיטובא כמצינו קריאת המגילה וא"כ כשהיה מפסיק לא נתפסה עדיין הברכה והוי כקורא שאר המגילה בלא ברכה, אלא שהק' איתא דכ"ז מהלל שמופסק מפני היראה והכבוד ואין צריך לחזור ולברך כמש"כ הר"ח שליח ר"ה, ובהלל נמי אם חסר תיבה אחת לא יצא ד"ה, וכיאר שם הנהגה ביהודה דכיון שרוב הפוסקים ס"ל דאפי' בימים שקורין הלל בדילוג מברכין והיולו לא נתבאר בגמ' מה מדלגין, ומיון דמנהגים רבים יש בהלל אולי גם בדילוג היו חילוקים מנהגים בימי הגמ' וא"כ אפי' על מקצת הלל מברכין, ולכאורה הנהגה ביהודה איירי בימים שגמרינן את ההלל ובהלל ובהלל ליכא חסר למ"ד מברכין על חצי הלל, ומבואר מדבריו שישא ברכה על חצי הלל גם בימים שגמרינן את ההלל וע"כ דס"ל כמשנ"ת דגם בימים שגמרינן את ההלל מתקיים חובת דמנהג דחצי הלל. ויעיי' בהמשך דבריו שדחה עיקר דבריו דמבואר להדיא ברא"ש בחולין דאף שמופסק באמצע המגילה אי"ז מפיק שברכה, אך ע"כ פסוק מברכי הנוכח"י שנקט בפשיטות דאף בימים שגמרינן את ההלל איכא נמי מנהגא דחצי הלל וכמשנ"ת.

לעילוי נשמת חיקר יקרים ר' יוסף בן סטי ז"ל שהיה מאיר פניו לכל אדם נלב"ש ליל שבת א' דר"ה תשפ"ו • יחי זכרו ברוך

אמירת שירת הים בליל שביעי של פסח

והנה בחגיגה דף ג' דרש רבא מה דכתיב מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב וכו' שהי' תחילה לגרים, ואיתא בספ"ק שכל האבות נקראים נדיבים, ולפ"ז היא הבטחה לכלל ישראל שלעתיד יקיימו מעשר ומאשפות, דהיינו מצב שבתכלית השפלות מגושים ומזוהם עד שיושיבונו עם אברהם אבינו ויתר האבות בשיבה אחת, ונראה שזה נמשך מפאת שיש בהם מדת התשוקה לאביהן שבשמים, וזהו הלשון אביון שפירש"י בעלמא תאב לכל טובה, וכידוע שבמדה שאדם מורגל בעוה"ז אותה מדה דבוקה בנפש אף אחר הפרדה מגוייתה, כ"כוזה"ק ח"א קאי בר נש אתמשיך בתר קב"ה ותיאובותא דילי אבתרי בנאי עלמא לברת כד נפיק מיניי איהו אתמשיך אבתרי עכ"ל, ועיין באבן עזרא בהקדמתו לקהלת, וע"כ בישראל כשביל שנקראין אביון שמשותקין לאתמשיך לעילא כך מרתם נמי בההוא עלמא שמשותקין לעולם יותר ויותר למלקח בדרגין עלאין דראג בתר דרגא עד שיוכין לישב בשיבת האבות.

וזה לימוד גדול לכל איש שישגיח היטב על התשוקה שלו ולא יניחה להרהגל ולהאבה המוסתרת בלב ישראל, שזוהי יתד גדולה שהכל תלוי בה, ויקבע שעות לעצמו

בחצי הלל וכן בחנוכה לכאורה יכול לברך לגמור ההלל ואפשר שכיון שבפסח תקנו לברך לקרוא ההלל כדי שלא יהיה ברכה לבטלה כבר תקנו שבכל יום שגמרינן ההלל לא יברכו כי אם לקרוא ההלל.

שוב הראינו בשו"ת שכתב ליישב דברי מהר"ם מרומנובורג שחצי הלל הוי הלל מדאורייתא ושפיר מברך עליו ולא הוי ברכה לבטלה גם בימים שגמרינן את ההלל, אלא שחידוש שם עוד שכשישלים הלל שלם שמחוייב בו לא יצטרך עוד לברך עליו שכבר בירך על חצי הלל ויצא בו יד"ה, ודבר זה צ"ע דלכאורה כל עוד שלא השלים את ההלל הוא הוי מחוייב לומר הלל שלם וצריך לברך ע"כ, ולכן נראה שישא לא שאם לא חסר דעתו מלומר הלל עולה לו ברכה ראשונה גם להלל שלם שיאמר א"כ, אבל כל שהסיר דעתו מלומר הלל לכאורה צריך לברך וצ"ע.

להתבונן בה עד שיקנה בעצמו מדת התשוקה בכל יום יותר ויותר אחת מהנה לא נעדרה, וכבר אמרנו בשם כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה שהגיד לי ביהוד בענין זה, "למען סור משאול מטה" שאיש שיש בו תשוקה דהקדושה הנני ערב לו שלא יראה פני גיהנם, ואם יובא שמה יעוף עד מהרה מושם כחץ מנקשת עבד"ק י"ל הנה הוא וצלה"ה דבר "למען סור משאול מטה", ובמקרא ההלל הנ"ל מפורש עוד יותר שזה מועיל לעליות גדולות עד מאד, ע"כ כל ערום יעשה בדעת להרגיל א"ע בתשוקה זו, הגם שזו סוגיה טמונה בלימוד התורה, וכברש"י בפסוק והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוץ היום, מ"מ בדורות האחרונים שהדעת מעוטה והלכות אטומים צריכין לזכור זו ולהתעורר בפועל שמענה ואתה דע לך, עכ"ל.

ומבואר היטב שעל ידי התשוקה שמשותק האדם לבוראו לאהבתו וליראתו הרי על ידו זוכה להגיע לגבהי מרומים, שהאדם נמצא במקום תשוקתו ורצונו, ולכן כשאומר שירת הים בשמחה שרואה ומרגיש את אהבת ד' יתברך לעמו שעשה להם כל הנסים האלו, הרי זה מגביר אהבת ישראל להקב"ה ותשוקתם אליו יתברך, ובהו זוכה לכפרת עונות ולכל השפע הגדול שזכו ישראל בקריעת ים סוף.

בעניין מה שקדושת המועד נשארת אצל כל ישראל וכל אחד יש לו כח נפלא להתעלות מעלה למדרגות רמות

התפעם רוחו והגדיל היציה"ר בעיניו העבירה שאכל חמץ בפסח ועבר על חובת כרת אם כי לפי האמת היו יכולין להתיר התעורבות כנ"ל עד אשר הסיתו היצה"ר שנדחה ונתרחק מהשי"ת שאין כדאי לו לקרות ק"ש של המטה, ואח"כ נגרש יותר בחרטא שגם נטל דיו בקוממו בבוקר ממתניו, וימי לא בירך על התורה, וככה נדחה מדחי אל דחי עד שעזב הישיבה והלך למקום מים רעים ללמוד חכמות וזות וספרי חיצונים עד שנשתמד רח"ל, הקד רואה שהמיקל על חמץ בפסח יכול להגיע רח"ל לשמור, וסו"ד היה שהנו"ב הסביר לו שיכול לחזור בתשובה עד שישב בתשובה שלימה.

והנה אמרו בגמ' ברכות דף נ' ע"א ומברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו כיצד רבי אומר ובטובו הרי זה תלמיד חכם ומטובו הרי זה בור, אמר ליה אביי לרב דימי והכתיב ומברכתך יברך בית עבדך לעולם, בשאלה שאני, בשאלה נמי הכתיב הרהב פ"ך המלאה, והוא בדברי תורה כתיב, וברש"י שם כתב הרהב פ"ך לשאול כל תאוות, והיינו בדברי תורה יכול לבקש כל תאוות, ובמהרש"א שם כתב וז"ל ההוא בד"ת כו' וסמך ליה אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים שאל תחשוב שלא אוכל למלא כל שאלתך הרי אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים אשר ראית שם היכולת בידי למלא כל שאלתך בד"ת, עכ"ל, ומבואר דמוכרת יצ"מ האדם רואה שהקב"ה מעלה האדם לדרגות שלא היה יכולת בידו כלל להגיע לשם ומזכירה זו האדם יבוא לבקש ולהתחנן על נפשו שיזכה לעלות מעלות רמות לדעת כל התורה כולה.

וגם זה כל איש ישראל וזה אחר הפסח מאכילת מצה ואיסור חמץ שישא בלבו זכירת יצ"מ לראות המהפכה שנעשה בישראל בזמן קצר שיצאנו ממ"ט שערי טומאה להיותנו עומדים לפני ד' לקבל התורה פנים בפנים, וגם אנחנו יכולים להפוך לבנינו להיותנו קרובים אל ד' אלוקינו בתורה ובעבודה כל הימים.

אמנם אכתי יש לעיין במש"כ בנוד"י שהרי עיקר דבריו איירי גם בהלל דחנכה שבו לא תיקנו כלל חצי הלל דרך ביו"ט ותיקנו חכמים לומר חצי הלל, וא"כ הריא קושין לדוכותי אמאי מפסיק בהלל דחנכה מפני הכבוד ומפני היראה, הרי למאי דס"ל לנבי" נמצאת אומר שבהפסיק באמצע הלל אין כאן ברכה להמשך ההלל דהוי כמפסיק בין הברכה והמצוה שכל שלא סיים ההלל עדיין לא קיים מצוותו וצ"ע.

י"א איתא בספ"ק דיהודה הורה על שם הו"ה"ה לומר דלון החליפה מרום בשאול, כאשר כדלים ואביונים שאין להם משל עצמם כלום, ולכן זוכים לחסות בצל מנפו יתברך, וכמה שהאדם מרגיש בנפשו דל יותר הוא וזה לאור ד' לחפוף עליו.

י"ב וכו' הגמ' בפירוש ההלל שהקב"ה מעלה את ישראל אחר הימים הנוראים שזכו לכפרת עונות להושיבם עם האבות בסוכה שהם האושיפין.

י"ג וכו' כשעירי תשובה לרבינו יונה שער ב' אות י"ח וז"ל ודע כי נפש הרשע אשר כל תאוות לחפצי הנהג בחייו, ונפרדת תאוות מעבודת הבורא ונבדלת משרשיה, תרד במוות למטה לארץ אל מקום תאוות, ותהי תולדתה כמבט עיני לידת אל לעול, אבל יעלה למרום לזון החליפה מרום בשאול, כאשר יעלו את האבן על ידי כך הקלע ואחרי עלותה למרום תרד במטעה למטה לארץ, כאשר האבן חוזרת ונפלת לארץ אחרי היריקה, (שמואל א', כה, ט): והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלקיך ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כך הקלע" וכו' עכ"ל.

לענין יקבב צבי י"ב בן יבדלתא"ר ר' שלמה נחמיה שליש"א